

Woman in Development and Politics

Gender Inequality in Iran's Social Insurance System (2019–2024)

Salar E. N. Kashani[✉] | Nasrin Ghavami²

1. Corresponding Author, Assistant professor, Department of Social Studies, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran. E-mail: kashani@iscs.ac.ir

2. Master of Women studies, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: nsghavami@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received Received in revised form Accepted Published online Keywords: <i>Social Insurance, Survivorship Trap, Social Policy-Making, Male Breadwinner Model, Gender Inequality</i>	The social security system in Iran, which serves as the foundation of welfare policy-making, is structurally based on the "male breadwinner" paradigm. This framework has resulted in the marginalization of a significant portion of the female population and the failure to align its insurance mechanisms with their actual economic livelihoods. The objective of this investigation is to investigate gender inequality within Iran's social insurance system, thereby elucidating the current gaps in insurance coverage and access to benefits. It employs a secondary analysis of data from insurance organizations from 2019 to 2025. The data were collected from the statistical yearbooks of the three primary insurance funds in the country, and the results of the 2025 Labour Force Survey were also incorporated. The results suggest that, despite a 5.6% increase in the proportion of female insured individuals over the past six years, a significant disparity in the quality of access to sustainable support continues to exist. In 2025, women comprised only 27% of active contributors to the Social Security Organization, despite their representation of over 49% of the country's population aged 15 to 64. The classification of 91% of women as survivors' pensioners, which is a circumstance that impedes their ability to establish sustained economic independence, is revealed by the distinction between "primary pension recipients" and "derivative" beneficiaries. Furthermore, the "survivorship trap" phenomenon, which has been explicated, illustrates that the 91% concentration is the result of the perpetuation of conventional roles within insurance legislation. Ultimately, the findings confirm the fact that the current insurance system, rather than empowering women as independent agents, tends to perpetuate patterns of subsistence dependency.
Cite this article: Author, A. A., Author, B. B., & Author, C. C. (year). Article title. <i>Journal Title</i>, 56 (1), 1-20. DOI: http://doi.org/00000000000000000000	
 © The Author(s). DOI: http://doi.org/00000000000000000000 Publisher: University of Tehran Press.	

Introduction

Social insurance systems, which are the foundation of welfare policymaking, perform a dual function: they mitigate economic vulnerability to unanticipated events, such as illness, disability, and old age, and they ensure that resources are distributed equitably throughout the life cycle. Nevertheless, this system has been historically established in numerous countries, such as Iran, on the basis of the assumption that the insured individual is a full-time, perpetually employed male worker. Data-driven research in Iran that systematically analyzes the structural and empirical dimensions of this gap remains severely limited, despite the critical importance of this issue. Despite the existence of a plethora of theoretical and legal literature in this field, a distinct vacuum remains in the “explanation of institutional mechanisms producing inequality” and the “precise measurement of gender gaps” in light of recent trends and registry data. This gap is of particular importance during a time when the social security system of the country is confronted with significant financial sustainability challenges and demographic changes, including the aging of the population and the rise of single-parent households. The current situation not only exacerbates gender inequalities but also threatens the long-term financial sustainability of insurance funds.

The objective of this study is to address the theoretical and empirical gap by investigating the status of gender inequality in Iran's social insurance system from 2019 to 2024. Consequently, the three primary research questions are as follows: (1) What is the distribution pattern of insurance coverage between women and men across various insurance strata (contribution, retirement pension, survivorship, and disability)? (2) Has the gender gap in active insurance contribution and pension receipt decreased in recent years, and what has been the trajectory over time? (3) What are the structural and institutional mechanisms that perpetuate this inequality, and how do they interact with one another?

Methodology

This descriptive-explanatory study utilizes a secondary analysis of registry data from Iran's three principal insurance funds from 2019 to 2024, which is supplemented by the results of the Labour Force Survey for 2024 conducted by the Statistical Center of Iran. The statistical yearbooks and official databases of these organizations were utilized to access this data.

The research investigates three primary domains: “overall coverage,” “active insurance contribution,” and “pension receipt,” with disaggregation by type (retirement, disability, and survivorship). The study employs three layers of indicators to measure inequality: (1) General access: the ratio of insurance coverage to the total population by gender; (2) Active participation: the ratio of contributors to the “working-age population (15-64 years)”; and (3) Type of institutional dependency: the disaggregation of pension recipients into “primary” (based on individual employment) and “derivative/survivor” (based on familial dependency) categories to analyze the extent of women's economic independence. Data analysis employed descriptive statistics and the “Gender Gap” indicator, which is calculated as the difference between male and female coverage rates, to numerically and comparatively explain the symmetry or asymmetry of access between the two genders.

Findings

The results indicate that the total population of Iran that was insured increased from 22,310,627 to 27,689,570 between 2019 and 2024. In 2024, women comprised 30.1% of this population, while men comprised 69.9%. Women's share increased consistently from 25.1% in 2019 to 30.1% in 2024, despite the persistent gender inequality. Although 32.6% of Iran's total population was insured in 2024 (as contributors or pensioners), the gender distribution demonstrated substantial inequality: 45.4% of men were insured, while only 19.7% of women were. The gender gap indicator, which measures the disparity between male and female coverage rates, maintained a comparatively consistent level of approximately 26-27 percentage points throughout the study.

In 2024, males comprised 72.9% of all contributors in terms of active contribution, while women comprised only 27.1%. Despite the fact that women's share increased by 5.6 percentage points over the six-year period, this increase is small in comparison to the significant disparity that continues to exist. However, the “ratio of contributors to working-age population” is even more revealing. It reveals that 46.4% of working-age men are active contributors, while only 17.2% of working-age women are; a gender gap of 29.2 percentage points. This suggests that nearly half of working-age males are active contributors, whereas the corresponding ratio for women is less than one in five.

The analysis of pension receipts indicates that women comprise only 39.1% of all pension recipients, while men comprise 60.9%. Nevertheless, the critical discovery is revealed when pension types are deaggregated. In contrast to males, women account for only 23% of “primary retirees” (individuals who receive pensions based on their own employment history). Conversely, women account for 91.1% of all “survivorship pension” beneficiaries, a percentage that has remained relatively consistent over the course of the study. This implies that derivative pensions are the primary source of benefits for 85% of covered women, as opposed to independent employment-based retirement, which is the case for 50% of male pensioners. The persistence of economic dependency patterns among female pensioners is illustrated by this stark contrast. Men comprise 89.5% of disability pension recipients, while women account for only 10.5%.

The unemployment insurance benefit indicator indicates a relatively lower level of gender inequality: 58.7% of recipients are male, while 41.3% are female. The proportion of women has increased from 28.1% in 2019 to 41.3% in 2024, indicating a slight improvement in coverage for women who have lost their respective jobs.

Conclusion

The results of this investigation indicate that the overarching architecture of Iran's social security system is flawed. This discrepancy is the consequence of an institutional design that has been historically predicated on the “breadwinner-centered” paradigm, which has established male continuous formal employment as the primary basis for insurance entitlement.

The most significant indicator of institutional dependency within the insurance system is the dominance of the “survivorship trap” over “independent retirement” among women. This distinction, which transcends mere statistical inequality, denotes two fundamentally distinct pathways to economic security in old age, when the majority of males enter the pension system through direct participation and the majority of women through right transfer. Financial risks are associated with the perpetuation of this circumstance, in addition to its social repercussions. A system that neglects to enhance the direct participation base of half of the potentially insurable population and instead maintains them in dependent beneficiary roles will encounter long-term limitations in terms of expanding contribution bases and increasing indirect commitments.

The research demonstrates that Iran's insurance system functions as a self-perpetuating, interconnected system, where the four theoretical mechanisms identified in international literature—“institutional dependency,” “rights differentiation,” “accumulated deprivation,” and “bureaucratic access barriers”—are in operation. The study's results are consistent with the research of Piovani and Aydiner-Avsar (2015) on the “financial penalty” of care work, Jones (2021) on instrumental approaches to women in welfare systems, Razavi et al. (2024) on derivative rights as sources of inequality reproduction, and Camilletti (2020) on the importance of gender-transformative approaches.

Upon the application of Camilletti's (2020) typology, the results suggest that Iran's insurance system, at best, is at the “gender-sensitive” level, as it only addresses specific biological requirements (such as maternity leave) and falls far short of “structural responsiveness” to institutional gaps or “transformative” approaches to redistributing power and altering gender norms. This situation is in perfect harmony with the “instrumental approach to women” as defined by Jones (2021), which involves the primary definition of women as “mothers” or “survivors,” rather than as citizens with independent economic rights.

The results indicate that the insurance architecture must be fundamentally redesigned to transition from a gender-biased to a transformative model. This redesign should include the formal recognition of care work, the transformation of derivative rights into independent rights, the compensation of early-career inequalities through actuarial formulas, and the facilitation of sustainable access for all citizens by administrative processes, rather than the obstruction of it.

انتشارات دانشگاه تهران

زن در توسعه و سیاست

نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران (۱۳۹۸-۱۴۰۳)

سالار اجتهادنژاد کاشانی^۱ | نسرين قوامی^۲۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه مطالعات اجتماعی مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران. رایانامه: kashani@iscs.ac.ir۲. کارشناس ارشد مطالعات زنان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: nsghavami@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: تاریخ بازنگری: تاریخ پذیرش: تاریخ انتشار: کلیدواژه‌ها: بیمه‌های اجتماعی، تله بازماندگی، سیاست‌گذاری اجتماعی، مدل نان‌آور مردانه، نابرابری جنسیتی.	نظام تأمین اجتماعی در ایران، به‌عنوان هسته مرکزی سیاست‌گذاری رفاهی، به‌طور ساختاری بر پایه الگوی «مرد نان‌آور» شکل گرفته است؛ الگویی که از همان ابتدا بخش بزرگی از جمعیت زنان را در حاشیه قرار داده و سازوکارهای بیمه‌ای را با زیست اقتصادی واقعی آنان انطباق نداده است. این پژوهش با هدف بررسی نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران، شکاف‌های موجود در پوشش‌های بیمه‌ای و برخورداری از مزایا را تبیین می‌کند. روش‌شناسی آن مبتنی بر رویکرد توصیفی-تبیینی و تحلیل ثانویه داده‌های سازمان‌های بیمه‌گر در بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ است. داده‌ها از سالنامه‌های آماری سه صندوق اصلی بیمه‌ای کشور همراه با نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۳ گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد علی‌رغم رشد ۵/۶ درصدی سهم بیمه‌پردازی زنان در دوره شش‌ساله اخیر، شکاف عمیقی در کیفیت دسترسی به حمایت‌های پایدار وجود دارد. در سال ۱۴۰۳، زنان فقط ۲۷ درصد از بیمه‌پردازان فعال سازمان تأمین اجتماعی را تشکیل داده‌اند؛ در حالی که سهم آنان از جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله کشور بیش از ۴۹ درصد است. تحلیل تمایز میان «مستمری‌گیری اصلی» و «تبعی» آشکار می‌سازد که ۹۱ درصد از زنان در ردیف مستمری‌بگیران بازمانده تعریف می‌شوند که این امر مانع استقلال اقتصادی پایدار آنان شده است. همچنین پدیده «تله بازماندگی» تبیین‌شده نشان می‌دهد این تمرکز ۹۱ درصدی ناشی از بازتولید نقش‌های سنتی در قوانین بیمه‌ای است. درنهایت، نتایج تبیین‌گر این واقعیت است که نظام بیمه‌ای فعلی به‌جای توانمندسازی زنان به‌عنوان کنشگران مستقل، تمایل به بازتولید الگوهای وابستگی معیشتی دارد.

استناد: نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام؛ و نام خانوادگی، نام (سال). عنوان مقاله. عنوان مجله، ۲ (۴)، ۲۰-۱.

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

© نویسندگان.

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

ناشر: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

نظام بیمه‌های اجتماعی، به مثابه ستون فقرات سیاست‌گذاری رفاهی، وظیفه‌ای دوگانه بر عهده دارد: از یک سو، توزیع عادلانه منابع در طول چرخه زندگی افراد، و از سوی دیگر، کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی در برابر رویدادهای پیش‌بینی‌نشده‌ای مانند بیماری، از کارافتادگی و پیری. با این حال، این نظام در بسیاری از کشورها از جمله ایران، بر پایه یک پیش‌فرض تاریخی بنا شده است که براساس آن، فرد بیمه‌شده مردی است شاغل تمام‌وقت، با مسیر شغلی پیوسته و بدون وقفه. این پیش‌فرض که در ادبیات رفاهی به «مدل نان‌آور مردانه» شهرت دارد، از همان ابتدا بخش بزرگی از جمعیت، به‌ویژه زنان را در حاشیه قرار داده و سازوکارهای بیمه‌ای را به گونه‌ای طراحی کرده است که با زیست اقتصادی آنان همخوانی کامل ندارد.

شواهد آماری ابعاد این حاشیه‌نشینی را به روشنی نشان می‌دهد. در سال ۱۴۰۳، زنان فقط ۲۷ درصد بیمه‌پردازان فعال سازمان تأمین اجتماعی را تشکیل می‌دهند؛ در حالی که سهم آنان از جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله کشور بیش از ۴۹ درصد است؛ شکافی ۲۲ درصدی که در طول شش سال (۱۳۹۸-۱۴۰۳)، علی‌رغم رشد ۵/۶ درصدی سهم بیمه‌پردازی زنان، همچنان پابرجا است. فراتر از این، ۹۱ درصد زنانی که در ردیف مستمری‌بگیران ثبت شده‌اند، نه به عنوان بازنشسته مستقل، بلکه به عنوان «بازمانده» همسر یا پدر متوفی، مستمری دریافت می‌کنند. این رقم در مقابل ۶۱ درصد برای مردان، تصویری گویا از دو مسیر کاملاً متفاوت برای دستیابی به امنیت اقتصادی در سالمندی ارائه می‌کند و نشان می‌دهد بخش عمده‌ای از حضور زنان در نظام بیمه‌ای نه از مسیر مشارکت مستقیم و مستقل، بلکه از مجرای وابستگی خانوادگی شکل گرفته است.

با این حال، این ارقام صرفاً یک نابرابری آماری نیستند، بلکه پیامدهایی عینی و سرنوشت‌ساز برای زنان دارند. زنی که در دوران جوانی به دلیل مسئولیت‌های مراقبتی، اشتغال غیررسمی یا وقفه‌های شغلی ناشی از ازدواج و فرزندآوری، از پرداخت حق بیمه بازمی‌ماند، در سالمندی با سه خطر هم‌زمان روبه‌رو است: فقر درآمدی به دلیل نداشتن مستمری مستقل، وابستگی اقتصادی به همسر یا فرزندان و آسیب‌پذیری مضاعف در صورت طلاق، فوت همسر یا تغییر وضعیت خانوادگی. به بیان دیگر، نظام بیمه‌ای فعلی به جای آنکه زنان را به عنوان کنشگران مستقل اقتصادی به رسمیت بشناسد، آنان را در موقعیت «تبعی» تثبیت می‌کند و به جای توانمندسازی، به بازتولید الگوهای وابستگی معیشتی دامن می‌زند؛ الگویی که در این مطالعه تحت عنوان «تله بازماندگی» مفهوم‌پردازی شده است.

علی‌رغم اهمیت حیاتی این موضوع، پژوهش‌های داده‌محور در ایران که به تحلیل ساختاری و تجربی این شکاف بپردازند، به شدت محدودند. بیشتر مطالعات یا ماهیتی حقوقی-فقهی دارند و بر انطباق یا عدم انطباق قوانین با موازین شرعی یا اصول قانون اساسی متمرکزند یا صرفاً نظری‌اند و از تحلیل پیامدهای عینی قوانین بیمه‌ای بر زندگی واقعی زنان فاصله می‌گیرند. به عبارت دیگر، با اینکه مطالعات نظری و حقوقی غنی‌ای در این حوزه وجود دارد، خلأ آشکاری در زمینه «اندازه‌گیری دقیق شکاف‌های جنسیتی» و «تبیین سازوکارهای نهادی تولیدکننده نابرابری» بر پایه داده‌های ثبتی و روندهای شش‌ساله اخیر احساس می‌شود. این خلأ، به‌ویژه در دوره‌ای که نظام تأمین اجتماعی کشور با چالش‌های جدی پایداری مالی و تغییرات جمعیتی (نظیر سالمندی جمعیت و افزایش خانوارهای تک‌سرپرست) روبه‌رو است، اهمیت مضاعف پیدا می‌کند؛ زیرا تداوم وضعیت کنونی نه تنها به تعمیق نابرابری‌های جنسیتی دامن می‌زند، بلکه پایداری مالی صندوق‌های بیمه‌ای را نیز در بلندمدت با مخاطره مواجه می‌سازد.

پژوهش حاضر با هدف پرکردن این شکاف نظری و تجربی، به بررسی وضعیت نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران طی بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ می‌پردازد. بر این اساس، سه سؤال اصلی پژوهش عبارت‌اند از: ۱. الگوی توزیع پوشش بیمه‌ای میان زنان و مردان در لایه‌های مختلف بیمه‌ای (بیمه‌پردازی، مستمری‌گیری بازنشستگی، بازماندگی و از کارافتادگی) چگونه است؟ ۲. شکاف جنسیتی در بیمه‌پردازی فعال و دریافت مستمری در طول زمان چه روندی داشته و آیا در سال‌های اخیر کاهش یافته است؟ ۳. سازوکارهای ساختاری و نهادی که این نابرابری را بازتولید می‌کنند، کدام‌اند و چگونه در تعامل با یکدیگر قرار می‌گیرند؟ به منظور پاسخگویی به این پرسش‌ها از تحلیل ثانویه داده‌های ثبتی سه صندوق اصلی بیمه‌ای کشور (سازمان تأمین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری و صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر) و نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۳ استفاده

می‌شود. در این مسیر، مقاله ضمن ترسیم تصویری جامع از شکاف‌های موجود، با تبیین «تله بازماندگی» به عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های نهادی تولیدکننده نابرابری، زمینه‌ساز بازنگری بنیادین در معماری سیاست‌گذاری رفاهی ایران خواهد بود.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پژوهش‌های داخل ایران

مرور پیشینه پژوهشی داخلی در حوزه نابرابری‌های جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران نشان‌دهنده غلبه دو رویکرد عمده «تحلیل سیاست‌گذاری» و «مطالعات حقوقی-فقهی» است. تاج‌زینی و همکاران (۲۰۲۱: ۲۷۳) با اتخاذ رویکردی کیفی و با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان، به نقد گفتمان حاکم بر سیاست‌گذاری‌های رفاهی در ایران پس از انقلاب پرداخته و نشان داده‌اند که چگونه الگوی «مرد نان‌آور-زن خانه‌دار» در اسناد بالادستی و قوانین موضوعه، بازتولیدکننده نابرابری در پوشش بیمه‌ای است. این مطالعه بر تضاد میان نیازهای نوین جامعه (افزایش تحصیلات زنان، تغییر الگوهای ازدواج و رشد خانوارهای تک‌سرپرست) و ساختار سنتی رفاه که بر پایه خانواده هسته‌ای با سرپرست مرد طراحی شده، تأکید دارد و نشان می‌دهد سیاست‌های رفاهی در ایران، علی‌رغم تغییرات اجتماعی، همچنان در چارچوب الگوهای سنتی بازتولید می‌شود. طباطبائی حساری و همکاران (۲۰۲۰: ۸۷) با رویکردی تطبیقی و با مطالعه تطبیقی اسناد ملی و بین‌المللی، ریشه‌های نابرابری را در نفوذ دیدگاه‌های سنتی در متون قانونی واکاوی کرده‌اند و نشان داده‌اند هرچند به اصل برابری در قانون اساسی و اسناد بالادستی تصریح شده، اما در قوانین عادی و رویه‌های اجرایی، بازتولید الگوهای نابرابر جنسیتی همچنان ادامه دارد. در همین راستا، عصمتی و همکاران (۲۰۲۳: ۶۹۳) و حسینی و همکاران (۲۰۲۱: ۴۹) با نگاهی حق‌مدارانه و با تأکید بر مسئولیت دولت در تحقق عدالت جنسیتی، بر لزوم شناسایی حقوق ویژه رفاهی برای زنان (نظیر بیمه خانه‌داری و تبعیض مثبت) براساس اصول ۲۱ و ۲۹ قانون اساسی تأکید ورزیده‌اند و استدلال می‌کنند که نظام تأمین اجتماعی باید به عنوان یک حق بنیادین بشری و نه یک امتیاز وابسته به اشتغال رسمی، برای تمامی شهروندان صرف‌نظر از جنسیت و وضعیت شغلی، قابل دسترسی باشد.

با این حال، علی‌رغم غنای نظری و حقوقی در پیشینه داخلی، خلأ محسوسی در زمینه تحلیل تجربی و داده‌محور از پیامدهای عینی این قوانین در سال‌های اخیر مشاهده می‌شود. بیشتر مطالعات موجود، ماهیتی تجویزی، حقوقی یا صرفاً نظری داشته‌اند و به‌ندرت به سراغ داده‌های ثبتی و آماری دقیق رفته‌اند تا شکاف میان «قانون» و «واقعیت» را به صورت کمی و قابل سنجش نشان دهند. این خلأ، به‌ویژه در دوره‌ای که نظام تأمین اجتماعی کشور با چالش‌های جدی ناترازی مالی و تغییرات جمعیتی مواجه است، سبب می‌شود بسیاری از توصیه‌های سیاستی، فاقد پشتوانه تجربی کافی باشند و نتوانند به‌طور مؤثر به اصلاح ساختارهای نابرابر منجر شوند. پژوهش حاضر با هدف پرکردن این شکاف، برخلاف بیشتر مطالعات پیشین، بر پایه داده‌های ثبتی و رسمی شش سال اخیر (۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳) استوار است تا نمودی دقیق و عینی از شکاف جنسیتی در لایه‌های مختلف بیمه‌ای ارائه کند و از این رهگذر، به تبیین علمی چگونگی بازتولید نابرابری در بطن ساختار بیمه‌ای ایران بپردازد.

۲-۲. پژوهش‌های بین‌المللی

نظام‌های بیمه اجتماعی در بسیاری از کشورها براساس پیش‌فرض‌های مردانه طراحی شده‌اند که «کار خانگی و مراقبتی» را نادیده می‌گیرند. پیووانی و آیدینر-آوسار^۱ (۲۰۱۵: ۴۱۵-۴۲۰) استدلال می‌کنند که نابرابری جنسیتی در بیمه، ریشه در این پارادوکس دارد که جامعه برای بقای خود به کار بدون مزد زنان وابسته است، اما همین کار سبب می‌شود زنان نتوانند سوابق اشتغال مداوم و مشارکت مالی لازم را برای برخورداری از حقوق بازنشستگی کامل کسب کنند. به عبارت دیگر، سیستم بیمه با پیوند دادن مزایا به اشتغال مبتنی بر دستمزد، عملاً مشارکت حیاتی زنان را در بازتولید اجتماعی نادیده می‌گیرد و آنان را از لحاظ مالی جریمه می‌کند.

همچنین آنان نشان می‌دهند تأثیر منفی سیاست‌های تعدیل ساختاری و خصوصی‌سازی صندوق‌های بیمه بر زنان بیش از مردان بوده است. گذار از سیستم‌های «مزایای معین» (که بر همبستگی اجتماعی استوارند) به سیستم‌های «مشارکت معین» (که فردمحورند)، شکاف مستمری جنسیتی را تشدید کرده است؛ چرا که زنان دستمزدهای کمتری دارند و سال‌های کمتری حق بیمه می‌پردازند و در نتیجه توان جمع‌آوری سرمایه کافی برای بازنشستگی را ندارند.

جونز^۱ (۲۰۲۱: ۲۴۶-۲۵۰) استدلال کرد که بسیاری از سیستم‌های حمایت و بیمه اجتماعی به جای تمرکز بر «عدالت جنسیتی»، رویکردی ابزاری به زنان دارند. در این پارادایم، زنان عمدتاً در ظرفیت خود به عنوان «مادر» یا «مدیر رفاه خانوار» دیده می‌شوند و نه به عنوان شهروندانی با حقوق اقتصادی مستقل. این سوگیری سبب می‌شود پوشش‌های بیمه‌ای (مانند بیمه سلامت یا مستمری) به گونه‌ای طراحی شوند که هدفشان بهبود وضعیت تغذیه یا تحصیل فرزندان باشد، اما لزوماً به استقلال مالی زن یا پوشش ریسک‌های شغلی او در بازار کار توجهی ندارند. به علاوه جونز تأکید دارد که دسترسی زنان به بیمه‌های اجتماعی فقط یک مسئله فنی یا قانونی نیست، بلکه به شدت تحت تأثیر روابط قدرت در سطح خرد (خانواده) و سطح کلان (نهادهای دولتی) قرار دارد. درواقع هنجارهای جنسیتی اغلب مانع از آن می‌شوند که زنان حق بیمه خود را به عنوان یک اولویت در سید هزینه خانوار تعریف کنند.

کامیلیتی^۲ (۲۰۲۰: ۴۳-۴۵) با تأکید بر لزوم عبور از رویکردهای خنثی نسبت به جنسیت، «بودجه‌ریزی حساس به جنسیت» در سازمان‌های تأمین اجتماعی را پیشنهاد کرد. به این معنا که دولت‌ها باید آگاهانه بخشی از درآمدهای مالیاتی را برای جبران شکاف‌های بیمه‌ای زنان تخصیص دهند تا اطمینان حاصل شود که سیستم‌های حمایت اجتماعی به جای بازتولید فقر، به سمت توزیع عادلانه‌تر ریسک‌های زندگی حرکت می‌کنند. او همچنین نشان داد سیستم‌های بیمه‌ای که خدمات مراقبتی (مثل مهدکودک یا مراقبت از سالمندان) را به عنوان بخشی از بسته حمایتی خود ارائه نمی‌دهند، عملاً موجب خروج زنان از چرخه رسمی بیمه می‌شوند و آنان را مجبور می‌کنند تا میان «اشتغال بیمه‌پرداز» و «مراقبت از خانواده» دست به انتخاب بزنند.

کوکسن و همکاران^۳ (۲۰۲۴: ۲۵) با مرور نظام‌مند شواهد، بر اهمیت سیستم حمایت اجتماعی تأکید ورزیدند و استدلال کردند که سیستم کارآمد زمانی شکل می‌گیرد که پیوندی ارگانیک میان برنامه‌های مختلف برقرار کند تا امنیت اقتصادی زنان در تمامی مراحل زندگی تضمین شود. آنان همچنین تمایزی میان سیستم‌های «پاسخگو» (که فقط نیازها را می‌بینند) و سیستم‌های «تحول‌گرا» (که به دنبال تغییر روابط قدرت و هنجارهای جنسیتی هستند) قائل شدند و پیشنهاد کردند که یک سیستم پیشرو باید مکانیسم‌هایی مثل «اعتبارهای مراقبتی» را اتخاذ کند که طی آن، سال‌های صرف‌شده برای مراقبت از فرزندان یا سالمندان، به عنوان سنوات بیمه‌ای لحاظ شود. بدون این شناسایی رسمی، بیمه‌های اجتماعی عملاً به جای کاهش نابرابری، به بازتولید آن و جرمه کردن زنان برای انجام دادن وظایف ضروری اجتماعی می‌پردازند.

پرا و همکاران^۴ (۲۰۲۲: ۱۸-۱۳) در مرور نظام‌مند خود، با تأکید بر نابرابری جنسیتی ناشی از اشتغال غیررسمی در بیمه‌های اجتماعی، نشان دادند حتی زمانی که قوانین بیمه‌ای تغییر می‌کنند تا شمولیت بیشتری ایجاد کنند، موانعی مانند توان مالی اندک برای پرداخت حق بیمه و عدم انطباق زمان‌بندی پرداخت‌ها با درآمدهای فصلی زنان، مانع از پیوستن پایدار آنان به صندوق‌های بیمه‌ای می‌شود. افزون‌براین، برخورداری زنان از بیمه اجتماعی مستقل (نه به عنوان تحت تکفل همسر)، به طور معناداری «قدرت چانه‌زنی» آنان را در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی افزایش می‌دهد. همچنین وابستگی مطلق زن به منابع مالی مرد را کاهش می‌دهد و به بازتعادل روابط قدرت در فضای خصوصی کمک می‌کند.

رضوی^۵ و همکاران (۲۰۲۴: ۱۰۲-۱۱۰) در گزارش جامع سازمان بین‌المللی کار، یکی از ریشه‌های بازتولید نابرابری در بیمه‌های اجتماعی را تکیه بر حقوق تبعی دانستند که در آن دسترسی زن به بیمه و مستمری، وابسته به وضعیت اشتغال و تأهل همسر است. آنان پیشنهاد کردند که مکانیسم «امتیازات بازنشستگی برای مراقبت» باید به طور گسترده اجرا شود؛ به این معنا که دوره‌هایی که

1. Jones, N.

2. Camilletti

3. Cookson, T. P., Ebner, N., Amron, Y., & Kukreja, K.

4. Perera, C., Bakrania, S., Ipince, A., Nesbitt-Ahmed, Z., Obasola, O., Richardson, D., Van de

5. Razavi

زنان (یا مردان) برای مراقبت از فرزندان یا سالمندان از بازار کار خارج می‌شوند، باید به‌عنوان سنوات مؤثر بیمه‌ای محاسبه و حق بیمه آنان تأمین شود. این اقدام مانع از کاهش چشمگیر مستمری زنان در دوران سالمندی بر اثر ایفای نقش‌های مراقبتی می‌شود. هریس و فاسبندر^۱ (۲۰۲۵) در مرور نظام‌مند خود به این نتیجه رسیدند که زنان به‌طور متوسط دسترسی کمتری به منابع اطلاعاتی و مشاوره‌های تخصصی در مورد صندوق‌های بیمه و بازنشستگی دارند و این شکاف دانش سبب می‌شود کمتر از مردان در طرح‌های بیمه‌ای اختیاری یا تکمیلی سرمایه‌گذاری کنند که نتیجه آن وابستگی شدید به بیمه‌های دولتی حداقلی است. همچنین، آنان تأکید کردند که وضعیت تأهل برای زنان، بیش از مردان، یک تعیین‌کننده کلیدی در خروجی‌های بیمه‌ای است و برخلاف مردان که بازنشستگی‌شان عمدتاً تابع شرایط شغلی خودشان است، زنان اغلب تصمیمات بازنشستگی خود را با وضعیت اشتغال یا سلامت همسرشان هماهنگ می‌کنند که این امر به دریافت مستمری کمتر منجر می‌شود.

بریمبلکامب و مک‌کلاناهان^۲ (۲۰۱۸: ۴۵۵-۴۵۹) بر اهمیت اصلاح فرایندهای اجرایی به‌اندازه تغییر قوانین تأکید کردند و توضیح دادند که سازمان‌های بیمه‌گر می‌توانند با بهبود «دسترسی به اطلاعات»، «ساده‌سازی فرایندهای ثبت‌نام» و «ارائه مشاوره‌های اختصاصی برای زنان»، شکاف جنسیتی در پوشش بیمه‌ای را کاهش دهند. آنان همچنین استدلال کردند که سیستم بیمه نباید صرفاً آینه نابرابری‌های بازار کار باشد، بلکه باید از طریق مکانیسم‌های بازتوزیعی، اثرات دستمزدهای پایین‌تر و سال‌های اشتغال کمتر زنان را در زمان بازنشستگی جبران کند.

مرور مطالعات بین‌المللی در حوزه نابرابری جنسیتی و بیمه‌های اجتماعی نشان می‌دهد نابرابری نه پدیده‌ای تصادفی یا صرفاً بازتاب‌دهنده تفاوت‌های فردی، بلکه برآیند تعامل چهار لایه ساختاری به‌هم‌پیوسته است: ۱. لایه کلان‌ساختاری که بر پایه مدل «نان‌آور مردانه» طراحی شده و کار مراقبتی بدون مزد را به‌رسمیت نمی‌شناسد (Piovani & Aydiner-Avsar, 2015; Razavi et al., 2024)؛ ۲. لایه نهادی-حقوقی که از طریق تفکیک «حقوق مستقل» از «حقوق تبعی»، زنان را در موقعیت وابسته تثبیت می‌کند (Jones, 2021; Razavi et al., 2024)؛ ۳. لایه چرخه زندگی که نابرابری‌های ابتدای مسیر شغلی را در فرمول‌های محاسباتی بیمه، به شکاف بزرگ‌تر مستمری در دوران سالمندی تبدیل می‌کند (Harris & Fasbender, 2025)؛ و ۴. لایه بوروکراتیک-اجرایی که با پیچیدگی‌های ثبت‌نام، الزامات سختگیرانه اثبات اشتغال و عدم شفافیت اطلاعاتی، به‌ویژه برای زنان شاغل در بخش‌های غیررسمی، مانع دسترسی پایدار به پوشش بیمه‌ای می‌شود (Brimblecombe & McClanahan, 2018; Camilletti, 2020). در کنار این چهار لایه، گونه‌شناسی کامپلیتی (۲۰۲۰) از سیاست‌های بیمه‌ای «نابینا»، «حساس»، «پاسخگو» و «تحول‌آفرین» به ما نشان می‌دهد نظام‌های رفاهی ناظر به جنسیت، در بهترین حالت، در سطح «پاسخگویی نیازهای بیولوژیک» متوقف می‌ماند و به‌ندرت به سطح «تحول‌آفرینی» (به‌چالش کشیدن هنجارها و بازتوزیع قدرت) صعود می‌کند؛ سطحی که فقط در آن صورت می‌توان از بیمه‌های اجتماعی به‌مثابه اهرمی برای تغییر ساختارهای نابرابر یاد کرد (Cookson et al., 2024).

با اینکه این مطالعات انباشته، ابزارهای نظری قدرتمندی برای تحلیل فراهم آورده است، در مطالعات حوزه اجتماعی ایران، نبود یک چارچوب منسجم که بتواند این سازوکارهای چهارگانه را هم‌زمان در تبیین وضعیت بیمه‌ای زنان به‌کار گیرد، کاملاً محسوس است. چارچوب مفهومی این پژوهش، با سنتز نقادانه این نظریات و انطباق آن‌ها با واقعیت‌های نهادی ایران، مستقیم برای پرکردن این شکاف طراحی شده است تا از طریق پیوند میان سازوکارهای تولید نابرابری، درکی دقیق‌تر از چالش‌های عدالت جنسیتی در نظام بیمه‌ای کشور فراهم آورد و از تحلیل‌های آماری فراتر رود.

1. Harris, A. & Fasbender, U.

2. Brimblecombe, S. & McClanahan, S.

۲-۳. چارچوب مفهومی

براساس سنتز انتقادی مطالعات مرور شده، پژوهش حاضر نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی را نه به مثابه یک «شکاف آماری خنثی»، بلکه به عنوان پدیده‌ای چندلایه، زایشی و خودتداوم بخش مفهوم پردازی می‌کند که در نتیجه تعامل هم‌زمان چهار سازوکار زیر تولید و بازتولید می‌شود:

نخست، سازوکار ساختاری «وابستگی نهادی»: نظام بیمه‌ای با طراحی مبتنی بر الگوی «مرد نان‌آور»، به طور ضمنی، زنان را به عنوان «کنشگران وابسته» تعریف می‌کند و با پیوند مزایا به اشتغال رسمی تمام وقت، دوره‌های مراقبت خانگی را «سال‌های بی‌ثمر بیمه‌ای» تلقی می‌کند. این سازوکار، یک جریمة ساختاری را بر مشارکت زنان در بازتولید اجتماعی تحمیل می‌کند که پیامد آن، کاهش سنوات مؤثر و در نتیجه، مستمری کمتر در سالمندی است. این لایه، پاسخگوی این پرسش است که چرا زنان شاغل غیررسمی و دارای وقفه‌های شغلی، از چرخه بیمه‌پردازی پایدار خارج می‌شوند.

دوم، سازوکار نهادی «تبعی‌سازی حقوق»: با تعریف زنان در قالب «تحت تکفل همسر یا پدر»، نظام بیمه‌ای، مسیری جداگانه و وابسته را برای دریافت مستمری ترسیم می‌کند که در آن، امنیت اقتصادی زن نه بر پایه مشارکت شخصی، بلکه بر استمرار حیات اقتصادی مرد خانواده استوار است. این سازوکار، تبیین‌کننده پدیده‌ای است که در این پژوهش «تله بازماندگی» نامیده می‌شود. این لایه پاسخگوی این پرسش است که چرا سهم زنان در مستمری بازماندگی به مراتب بیشتر از بازنشستگی مستقل است. سوم، سازوکار چرخه زندگی «انباشت محرومیت»: نابرابری‌های آغاز مسیر شغلی (نظیر شکاف دستمزد، اشتغال پاره وقت و وقفه‌های ناشی از فرزندآوری) در فرمول‌های محاسباتی بیمه، به شکلی تصاعدی تبدیل به شکاف بزرگتر مستمری در دوران بازنشستگی می‌شود؛ به گونه‌ای که هر سال بدون حق بیمه در جوانی، معادل کاهش مستمری در پیری است. این سازوکار نشان می‌دهد نابرابری بیمه‌ای، یک رویداد مقطعی نیست، بلکه مسیری تدریجی و انباشت‌شونده در طول زندگی است.

چهارم، سازوکار بوروکراتیک «موانع دسترسی»: حتی در جایی که قوانین، امکان بیمه‌پردازی مستقل را برای زنان فراهم می‌کند، فرایندهای اداری پیچیده، الزامات سختگیرانه اثبات اشتغال، عدم شفافیت اطلاعاتی و ناسازگاری زمان‌بندی پرداخت‌ها با درآمدهای ناپیوسته، به ویژه برای زنان شاغل در مشاغل خرد، خانگی یا فصلی، مانعی جدی برای ورود پایدار به چرخه بیمه ایجاد می‌کند. این لایه پاسخگوی این پرسش است که چرا حتی با وجود قوانین نسبتاً برابر، نرخ بیمه‌پردازی زنان همچنان پایین است. این چهار سازوکار، هم‌زمان و در تعامل با یکدیگر، یک سیستم خودتداوم بخش را شکل می‌دهند که در آن، هر لایه شرایط بازتولید لایه دیگر را فراهم می‌کند: ساختار، حقوق تبعی را مشروع می‌سازد؛ حقوق تبعی، وقفه‌های شغلی را تشدید می‌کند؛ وقفه‌های شغلی، سنوات بیمه‌ای را کاهش می‌دهد و کاهش سنوات، نیاز به مستمری بازماندگی را افزایش می‌دهد.

این چهار لایه، چارچوبی بازتولید نابرابری را توضیح می‌دهد، اما به خودی خود معیاری برای داوری کیفیت پاسخ سیاستی به دست نمی‌دهد. برای این داوری از گونه‌شناسی کامیلمیتی بهره می‌گیریم که مداخلات حمایت اجتماعی را بر طیفی چهارگانه می‌نشاند: کور به جنسیت (تفاوت‌ها را نادیده می‌گیرد)، حساس به جنسیت (تفاوت‌ها را به رسمیت می‌شناسد، اما اقدامی نمی‌کند)، پاسخگو به جنسیت (به نیازهای متفاوت پاسخ می‌دهد، مثلاً پوشش زایمان) و تحول‌آفرین (مناسبات قدرت و توزیع منابع را هدف می‌گیرد) (Camilletti, 2020: 14-16). این دو دستگاه بر دو محور متفاوت کار می‌کند: چهار لایه سازوکار تولید نابرابری را تبیین می‌کند و طیف کامیلمیتی پاسخ نهادی را داوری می‌کند.

چارچوب نظری یادشده، که حاصل سنتز انتقادی پیشینه خارجی و انطباق آن با واقعیت‌های نهادی ایران است، در بخش یافته‌های پژوهش، از طریق تحلیل داده‌های ثبتی سه صندوق اصلی بیمه‌ای (سازمان تأمین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری و صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر) در بازه ۱۳۹۸-۱۴۰۳، به محک تجربه گذاشته می‌شود تا نشان داده شود که این چهار سازوکار چگونه و با چه شدتی در عمل، شکاف جنسیتی پوشش بیمه‌ای و مستمری را در ایران بازتولید می‌کند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با هدف توصیف و تبیین وضعیت نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران طی بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ انجام شده است. این مطالعه از نوع تحلیل ثانویه داده‌ها است که با رویکردی توصیفی، شکاف‌های موجود در دسترسی زنان و مردان به چتر حمایتی بیمه را تحلیل می‌کند. داده‌های این پژوهش از دو منبع اصلی گردآوری شده است: ۱. داده‌های ثبتی سازمان‌های بیمه‌گر (سازمان تأمین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری و صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر) برای بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳، و ۲. نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۳ مرکز آمار ایران. دسترسی به این داده‌ها از طریق سالنامه‌های آماری و بانک‌های اطلاعاتی رسمی این سازمان‌ها صورت گرفته است.

قلمرو موضوع متمرکز بر سه حوزه اصلی «پوشش کلی»، «بیمه‌پردازی فعال» و «مستمری‌بگیری» با تفکیک انواع آن (بازنشستگی، از کارافتادگی و بازماندگی) است.

در این پژوهش، برای سنجش نابرابری از سه لایه شاخص استفاده شده است:

- لایه اول (دسترسی عمومی): نسبت پوشش بیمه از کل جمعیت به تفکیک جنسیت.
- لایه دوم (مشارکت فعال): نسبت بیمه‌پردازان به «جمعیت در سن کار (۱۵ تا ۶۴ سال)». انتخاب این مخرج کسر به جای جمعیت فعال، تصمیمی روش‌شناختی برای اجتناب از ناهمخوانی‌های آماری و ارائه معیاری پایدار برای سنجش عدالت در دسترسی است.
- لایه سوم (نوع وابستگی نهادی): تفکیک مستمری‌بگیران به دو گروه «اصلی» (مبتنی بر اشتغال فردی) و «تبعی/بازمانده» (مبتنی بر وابستگی خانوادگی) برای واکاوی میزان استقلال اقتصادی زنان.

برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی و شاخص «شکاف جنسیتی» (Gender Gap) استفاده شده است. این شاخص از طریق تفاضل نرخ پوشش مردان و زنان محاسبه می‌شود تا میزان تقارن یا عدم تقارن دسترسی دو جنس به صورت عددی و مقایسه‌ای تبیین شود.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. پوشش بیمه (بیمه‌پردازی و مستمری‌بگیری)

پوشش بیمه‌های اجتماعی به مجموع افرادی اشاره دارد که در یکی از وضعیت‌های فعال بیمه‌ای قرار دارند؛ یعنی به‌عنوان بیمه‌پرداز مشمول نظام بازنشستگی هستند، یا به‌عنوان مستمری‌بگیر از مزایای بازنشستگی، از کارافتادگی یا بازماندگی بهره‌مند می‌شوند. این شاخص یک نماگر بنیادین برای سنجش سطح شمول و گستره حفاظتی نظام بیمه‌های اجتماعی است؛ زیرا کل جمعیت بهره‌مند از خدمات را (صرف‌نظر از نوع وضعیت بیمه‌ای) در یک قاب واحد قرار می‌دهد. تحلیل جنسیتی این شاخص نشان می‌دهد آیا زنان و مردان به نسبت جمعیت خود، به‌طور برابر در شبکه حمایت‌های بیمه‌ای حضور دارند یا خیر. از آنجا که ورود به بیمه‌پردازی شدیداً به شرایط بازار کار وابسته است و ورود به مستمری‌بگیری حاصل مسیرهای متفاوت اشتغال و طول دوره‌های مشارکت بیمه‌ای است، جمع‌بستن این دو وضعیت تصویری جامع‌تر از دسترسی واقعی زنان به حمایت‌های اجتماعی در طول دوره زندگی ارائه می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد جمعیت تحت پوشش بیمه در ایران از ۲۲،۳۱۰،۶۲۷ نفر در سال ۱۳۹۸ به ۲۷،۶۸۹،۵۷۰ نفر در سال ۱۴۰۳ افزایش یافته است. سهم زنان از این جمعیت در سال ۱۴۰۳، ۳۰/۱ درصد و سهم مردان ۶۹/۹ درصد بوده است. با آنکه نابرابری جنسیتی در توزیع جمعیت پوشش بیمه در کل سال‌های مورد مطالعه مشاهده می‌شود، اما سهم زنان از این جمعیت در طول سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ همواره افزایشی بوده است؛ چنان‌که از ۲۵/۱ درصد (در سال ۱۳۹۸) به ۳۰/۱ درصد (در سال ۱۴۰۳) رسیده است.

جدول ۱. سهم پوشش بیمه‌های اجتماعی برحسب جنسیت

سال	فراوانی پوشش			سهم پوشش (درصد)	
	کل	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۹۸	۲۲,۳۱۰,۶۲۷	۱۶,۷۱۰,۱۷۵	۵,۶۰۰,۴۵۲	۷۴/۹	۲۵/۱
۱۳۹۹	۲۲,۹۶۷,۹۴۱	۱۷,۱۴۱,۶۹۶	۵,۸۲۶,۲۴۵	۷۴/۶	۲۵/۴
۱۴۰۰	۲۴,۰۶۲,۲۸۱	۱۷,۷۴۲,۳۱۹	۶,۳۱۹,۹۶۲	۷۳/۷	۲۶/۳
۱۴۰۱	۲۵,۱۲۹,۰۴۶	۱۸,۳۳۴,۰۷۴	۶,۷۹۴,۹۷۲	۷۳/۰	۲۷/۰
۱۴۰۲	۲۶,۴۸۸,۵۲۰	۱۹,۰۴۰,۹۶۹	۷,۴۴۷,۵۵۱	۷۱/۹	۲۸/۱
۱۴۰۳	۲۷,۶۸۹,۵۷۰	۱۹,۳۴۹,۹۱۵	۸,۳۳۹,۶۵۵	۶۹/۹	۳۰/۱

۴-۲. نسبت پوشش بیمه از کل جمعیت

این شاخص نشان می‌دهد چه نسبتی از کل جمعیت کشور در یکی از وضعیت‌های فعال بیمه‌ای (بیمه‌پردازی یا مستمری‌بگیری) قرار دارد. سنجش این نسبت به تفکیک جنسیت امکان می‌دهد تا ارزیابی کنیم که زنان و مردان تا چه میزان به‌طور واقعی تحت پوشش نظام بیمه‌های اجتماعی قرار گرفته‌اند و آیا این حضور با سهم آنان از جمعیت همخوانی دارد یا خیر.

در سال ۱۴۰۳ از کل جمعیت ایران ۳۲/۶ درصد تحت پوشش بیمه (بیمه‌پرداز یا مستمری‌بگیر) بوده‌اند، اما توزیع جنسیتی پوشش بیمه در کشور حاکی از نابرابری جنسیتی قابل‌توجه است. درحالی‌که ۴۵/۴ درصد مردان تحت پوشش بیمه‌های اجتماعی قرار دارند، سهم زنان تحت پوشش بیمه فقط ۱۹/۷ درصد است. پوشش بیمه در سال‌های مورد مطالعه به‌صورت پیوسته در حال افزایش بوده است؛ چنان‌که از ۲۷/۲ درصد در سال ۱۳۹۸ به ۳۲/۶ درصد در سال ۱۴۰۳ رسیده است. به همین نسبت سهم زنان و مردان تحت پوشش نیز افزایش یافته و نسبت زنان تحت پوشش بیمه از ۱۳/۸ درصد در سال ۱۳۹۸ به ۱۹/۷ درصد در سال ۱۴۰۳ رسیده است. شاخص شکاف جنسیتی (تفاضل مردان تحت پوشش از زنان تحت پوشش بیمه) در طول سال‌های مورد مطالعه تغییرات اندکی داشته است. میزان این شاخص در سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۲۷ درصد و در سال ۱۴۰۳ نزدیک به ۲۶ درصد بوده است.

جدول ۲. نسبت پوشش بیمه از کل جمعیت برحسب جنسیت

سال	کل	مرد	زن	شکاف جنسیتی
۱۳۹۸	۲۷/۲	۴۰/۵	۱۳/۸	۲۶/۸
۱۳۹۹	۲۷/۷	۴۱/۱	۱۴/۱	۲۷/۰
۱۴۰۰	۲۸/۷	۴۲/۱	۱۵/۲	۲۶/۹
۱۴۰۱	۳۰/۰	۴۳/۶	۱۶/۳	۲۷/۳
۱۴۰۲	۳۱/۴	۴۵/۰	۱۷/۸	۲۷/۲
۱۴۰۳	۳۲/۶	۴۵/۴	۱۹/۷	۲۵/۷

۴-۳. بیمه‌پردازی

بیمه‌پردازی نقطه ورود افراد به نظام بیمه‌های اجتماعی و مهم‌ترین سازوکار انباشت حقوق بیمه‌ای در طول دوره فعالیت اقتصادی است. بررسی فراوانی و سهم بیمه‌پردازان به تفکیک جنسیت امکان می‌دهد تا میزان حضور واقعی زنان و مردان را در پوشش فعال بیمه‌ای بسنجیم و ابعاد نابرابری‌های احتمالی در دسترسی، استمرار اشتغال بیمه‌شده و کیفیت اتصال آنان به نظام تأمین اجتماعی را آشکار کنیم. از آنجا که بیمه‌پردازی بازتابی مستقیم از شرایط بازار کار، الگوهای اشتغال و موانع ساختاری مشارکت اقتصادی

زنان است، تحلیل جنسیتی این شاخص می‌تواند نشان دهد که چه میزان از شکاف جنسیتی در مراحل بعدی (مانند بازنشتگی یا مستمری‌بگیری) ریشه در تفاوت نرخ و پایداری بیمه‌پردازی دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد ۷۲/۹ درصد کل بیمه‌پردازان کشور را مردان و فقط ۲۷/۱ درصد آن‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. با وجود نابرابری شدید جنسیتی در نسبت بیمه‌پردازان زن و مرد، سهم زنان از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ رو به افزایش بوده و در طول این مدت ۵/۶ درصد افزایش یافته است که البته با توجه به وجود شکاف شدید بین زنان و مردان رقم قابل توجهی نیست.

جدول ۳. فراوانی و سهم بیمه‌پردازی برحسب جنسیت

سال	فراوانی بیمه‌پردازی			سهم بیمه‌پردازی	
	کل	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۹۸	۱۷/۱۵۷/۹۴۵	۱۳/۴۶۶/۹۱۳	۳/۶۹۱/۰۳۲	۷۸/۵	۲۱/۵
۱۳۹۹	۱۷/۵۵۱/۰۰۳	۱۳/۷۶۵/۸۴۲	۳/۷۸۵/۱۶۱	۷۸/۴	۲۱/۶
۱۴۰۰	۱۸/۲۴۶/۳۲۱	۱۴/۱۵۳/۶۳۳	۴/۰۹۲/۶۸۸	۷۷/۶	۲۲/۴
۱۴۰۱	۱۸/۹۲۴/۶۳۸	۱۴/۵۲۱/۹۴۱	۴/۴۰۲/۶۹۷	۷۶/۷	۲۳/۳
۱۴۰۲	۱۹/۸۹۸/۱۹۵	۱۵/۰۱۱/۳۵۶	۴/۸۸۶/۸۳۹	۷۵/۴	۲۴/۶
۱۴۰۳	۲۰/۷۳۷/۶۰۹	۱۵/۱۱۶/۷۴۴	۵/۶۲۰/۸۶۵	۷۲/۹	۲۷/۱

۴-۴. نسبت بیمه‌شده از جمعیت در سن کار

این شاخص نشان می‌دهد چه سهمی از جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال کشور در زمان مورد بررسی در وضعیت بیمه‌پردازی فعال قرار داشته‌اند. «نسبت بیمه‌شده از جمعیت در سن کار» تصویری شفاف از میزان پیوند جمعیت بالقوه فعال با اشتغال رسمی و سازوکارهای بیمه اجتماعی ارائه می‌دهد و به دلیل مستقل بودن از نوسانات و محدودیت‌های آمار مشارکت اقتصادی و اشتغال، معیار قابل اتکایی برای سنجش دسترسی واقعی به بیمه‌پردازی محسوب می‌شود. محاسبه این نسبت به تفکیک جنسیت امکان می‌دهد که حضور زنان و مردان در بیمه‌پردازی را متناسب با اندازه جمعیت واجد شرایط آنان مقایسه کنیم. اختلاف میان این دو مقدار در قالب شاخص شکاف جنسیتی بیمه‌پردازی ارائه می‌شود؛ شاخصی مشتق شده که شدت نابرابری جنسیتی در دسترسی به بیمه‌پردازی را در یک عدد خلاصه و قابل مقایسه نشان می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد ۳۱/۷ درصد جمعیت در سن کار ایران تحت پوشش بیمه‌اند. این میزان در بین مردان ۴۶/۴ درصد و در بین زنان فقط ۱۷/۲ درصد است. شکاف جنسیتی ۲۹/۲ درصدی در این شاخص، حاکی از نابرابری جنسیتی قابل توجه در این زمینه است. با این حال، میزان این شکاف از سال ۱۳۹۸ به کندی رو به کاهش بوده است؛ به نحوی که از ۳۱/۷ درصد به ۲۹/۲ درصد رسیده است.

جدول ۴. نسبت بیمه‌شده از جمعیت در سن کار برحسب جنسیت

سال	کل	مرد	زن	شکاف جنسیتی
۱۳۹۸	۲۷/۸	۴۳/۷	۱۲/۰	۳۱/۷
۱۳۹۹	۲۸/۱	۴۴/۲	۱۲/۱	۳۲/۰

سال	کل	مرد	زن	شکاف جنسیتی
۱۴۰۰	۲۸/۹	۴۴/۹	۱۳/۰	۳۱/۹
۱۴۰۱	۲۹/۷	۴۵/۶	۱۳/۸	۳۱/۸
۱۴۰۲	۳۰/۸	۴۶/۶	۱۵/۱	۳۱/۵
۱۴۰۳	۳۱/۷	۴۶/۴	۱۷/۲	۲۹/۲

۴-۵. سهم مقرری بگيران بیمه بیکاری

شاخص «سهم مقرری بگيران بیمه بیکاری» نسبت افرادی را اندازه گیری می کند که در یک دوره معین، پس از احراز شرایط قانونی، تحت پوشش مقرری بیکاری قرار گرفته اند.^۱ محاسبه شاخص به تفکیک جنسیت امکان می دهد تا میزان بهره مندی زنان و مردان از این سازوکار حمایتی را (که به شدت تحت تأثیر نوع رابطه استخدامی، ثبات اشتغال، الگوی انعقاد قراردادها و استمرار پرداخت حق بیمه است) مقایسه کنیم. از همین رو، تغییرات این شاخص و فاصله میان زنان و مردان در آن، بازتابی از نابرابری های ساختاری در دسترسی جنسیت ها به حمایت های پس از بیکاری است. براساس یافته ها، میزان نابرابری جنسیتی درخصوص مقرری بگيران بیمه بیکاری در کشور در مقایسه با سایر متغیرها کمتر است. ۵۸/۷ درصد مقرری بگيران بیکاری را مردان و ۴۱/۳ درصد آن ها را زنان تشکیل می دهند.

جدول ۵. سهم مقرری بگيران بیمه بیکاری برحسب جنسیت

سال	مرد	زن
۱۳۹۸	۷۱/۹	۲۸/۱
۱۳۹۹	۶۷/۵	۳۲/۵
۱۴۰۰	۶۶/۸	۳۳/۲
۱۴۰۱	۶۴/۴	۳۵/۶
۱۴۰۲	۶۱/۳	۳۸/۷
۱۴۰۳	۵۸/۷	۴۱/۳

۴-۶. مستمری بگیری

مستمری بگیری به تعداد و سهم افرادی اشاره دارد که در نظام بیمه های اجتماعی کشور به عنوان دریافت کننده مستمری ثبت شده اند. این گروه شامل مستمری بگيران ناشی از بازنشستگی، از کارافتادگی و بازماندگی در صندوق های بیمه ای مورد بررسی است. بررسی این شاخص به تفکیک جنسیت امکان می دهد تا الگوی حضور زنان و مردان در مرحله دریافت مزایای بلندمدت بیمه ای و تفاوت های موجود میان آن ها در بهره مندی از مستمری ها مورد مشاهده قرار گیرد. یافته ها حاکی از آن است که فقط ۳۹/۱ درصد مستمری بگيران کشور زن هستند و ۶۰/۹ درصد آن ها را مردان تشکیل می دهند. سهم زنان در طول سال های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳ اندکی افزایش یافته است، اما این میزان تأثیر چشمگیری بر کاهش نابرابری جنسیتی موجود در این زمینه بر جا نگذاشته است. نابرابری جنسیتی در این خصوص می تواند یکی از عوامل مهم فقر زنان در سالمندی باشد.

۱. این شاخص فقط بر مبنای داده های سازمان تأمین اجتماعی محاسبه می شود؛ زیرا سازوکار قانونی بیمه بیکاری در نظام رفاه ایران به طور ساختاری منحصر به بیمه شدگان مشمول قانون تأمین اجتماعی است و دو صندوق بازنشستگی کشوری و بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر در چارچوب وظایف و قوانین موضوعه خود، ارائه کننده این نوع حمایت نیستند.

جدول ۶. فراوانی و سهم مستمری‌بگیری برحسب جنسیت

سال	فراوانی مستمری‌بگیری			سهم مستمری‌بگیری	
	کل	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۹۸	۵,۱۵۲,۶۸۲	۳,۲۴۳,۲۶۲	۱,۹۰۹,۴۲۰	۶۲/۹	۳۷/۱
۱۳۹۹	۵,۴۱۶,۹۳۸	۳,۳۷۵,۸۵۴	۲,۰۴۱,۰۸۴	۶۲/۳	۳۷/۷
۱۴۰۰	۵,۸۱۵,۹۶۰	۳,۵۸۸,۶۸۶	۲,۲۲۷,۲۷۴	۶۱/۷	۳۸/۳
۱۴۰۱	۶,۲۰۴,۴۰۸	۳,۸۱۲,۱۳۳	۲,۳۹۲,۲۷۵	۶۱/۴	۳۸/۶
۱۴۰۲	۶,۵۹۰,۳۲۵	۴,۰۲۹,۶۱۳	۲,۵۶۰,۷۱۲	۶۱/۱	۳۸/۹
۱۴۰۳	۶,۹۵۱,۹۶۱	۴,۲۳۳,۱۷۱	۲,۷۱۸,۷۹۰	۶۰/۹	۳۹/۱

۴-۷. بازنشسته اصلی

شاخص «بازنشسته اصلی» معرف افرادی است که مستمری خود را مستقیماً بر پایه سابقه اشتغال و حق بیمه شخصی دریافت می‌کنند. این شاخص معیار مهمی برای سنجش میزان موفقیت هر جنسیت در پیمودن مسیر اشتغال رسمی و دستیابی به استقلال اقتصادی در دوران بازنشستگی است. براساس یافته‌ها، تحلیل وضعیت این گروه نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۳، اکثریت قاطع بازنشستگان اصلی کشور (۷۷ درصد) را مردان تشکیل می‌دهند و سهم زنان فقط ۲۳ درصد است. بااین‌حال، روند زمانی نشان‌دهنده رشد تدریجی سهم زنان از ۱۹/۷ درصد در سال ۱۳۹۸ به ۲۳ درصد در سال ۱۴۰۳ است. شکاف جنسیتی در نسبت «بازنشستگان اصلی به کل مستمری‌بگیران» بسیار چشمگیر است. درحالی‌که نیمی از مردان مستمری‌بگیر (۵۰ درصد) بر پایه اشتغال خود مستمری دریافت می‌کنند، این نسبت در میان زنان فقط ۱۵ درصد است. این آمار گویای آن است که ۸۵ درصد از زنان تحت پوشش، نه به اعتبار اشتغال خود، بلکه در قالب مستمری‌های تبعی (مانند بازماندگی) در نظام بیمه‌ای حضور دارند که نشان‌دهنده پایداری الگوی وابستگی اقتصادی در میان زنان مستمری‌بگیر است.

جدول ۷. نسبت جنسیتی بازنشستگان اصلی

سال	سهم جنسیتی		نسبت به کل مستمری‌بگیران	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۹۸	۸۰/۳	۱۹/۷	۵۱/۹	۱۲/۸
۱۳۹۹	۷۹/۷	۲۰/۳	۵۱/۲	۱۳/۰
۱۴۰۰	۷۸/۸	۲۱/۲	۵۰/۶	۱۳/۶
۱۴۰۱	۷۸/۱	۲۱/۹	۵۰/۴	۱۴/۱
۱۴۰۲	۷۷/۴	۲۲/۶	۵۰/۳	۱۴/۷
۱۴۰۳	۷۷/۰	۲۳/۰	۵۰/۰	۱۵/۰

۴-۸. بازماندگی

مستمری «بازماندگی» نوعی حمایت پسینی است که پس از فوت بیمه‌پرداز یا مستمری‌بگیر، برای اعضای واجد شرایط خانوار برقرار می‌شود. به‌دلیل ساختار حقوقی و الگوی اشتغال در ایران، این نوع مستمری ماهیتی عمیقاً جنسیتی دارد؛ زیرا بخش عمده دریافت‌کنندگان آن را زنان تشکیل می‌دهند. استفاده از این شاخص امکان می‌دهد تا سهم زنان و مردان از مستمری‌های مبتنی بر وابستگی خانوادگی، در مقایسه با مستمری‌های مبتنی بر اشتغال و بیمه‌پردازی فردی، روشن و قابل‌مقایسه شود. یافته‌ها نشان

می‌دهد ۹۱/۱ درصد کسانی که در کل کشور مستمری بازماندگی دریافت می‌کنند را زنان تشکیل می‌دهند. این میزان در طول سال‌های مورد مطالعه نسبتاً ثابت بوده است. این یافته حاکی از آن است که بخش قابل‌توجهی از زنان تحت پوشش بیمه از تسهیلات بازماندگی استفاده می‌کنند.

جدول ۸. نسبت جنسیتی بازماندگی

نسبت به کل مستمری‌بگیران		سهم جنسیتی		سال
زن	مرد	زن	مرد	
۳۱/۸	۳/۴	۹۰/۴	۹/۶	۱۳۹۸
۳۲/۳	۳/۴	۹۰/۵	۹/۵	۱۳۹۹
۳۲/۳	۳/۴	۹۰/۴	۹/۶	۱۴۰۰
۳۱/۸	۳/۳	۹۰/۶	۹/۴	۱۴۰۱
۳۱/۴	۳/۲	۹۰/۹	۹/۱	۱۴۰۲
۳۱/۲	۳/۰	۹۱/۱	۸/۹	۱۴۰۳

۴-۹. مستمری از کارافتادگی

مستمری «از کارافتادگی» به افرادی تعلق می‌گیرد که به‌دلیل بروز بیماری یا حادثه و براساس ضوابط قانونی و تأیید پزشکی، توانایی انجام‌دادن کار و کسب درآمد را از دست داده‌اند. این نوع مستمری مستقیماً به سابقه بیمه‌پردازی فرد و احراز شرایط قانونی وابسته است و بنابراین در زمره مستمری‌های مبتنی بر اشتغال و مشارکت مستقیم در نظام بیمه‌ای قرار می‌گیرد. یافته‌ها نشان می‌دهد فقط ۱۰/۵ درصد کل افرادی که از مستمری از کارافتادگی برخوردارند را زنان و ۸۹/۵ درصد آن‌ها را مردان تشکیل می‌دهند. این میزان در طول سال‌های مورد مطالعه تغییر قابل‌توجهی نداشته است.

جدول ۹. نسبت جنسیتی مستمری از کارافتادگی

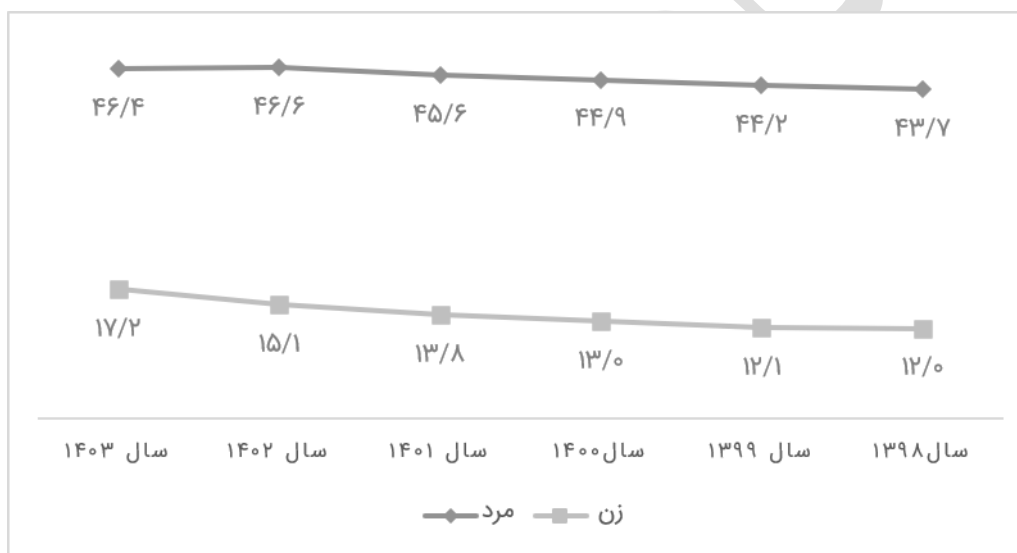
نسبت به کل مستمری‌بگیران		سهم جنسیتی		سال
زن	مرد	زن	مرد	
۰/۳	۲/۹	۱۰/۱	۸۹/۹	۱۳۹۸
۰/۳	۲/۷	۱۰/۳	۸۹/۷	۱۳۹۹
۰/۳	۲/۵	۱۰/۵	۸۹/۵	۱۴۰۰
۰/۳	۲/۴	۱۰/۵	۸۹/۵	۱۴۰۱
۰/۳	۲/۳	۱۰/۷	۸۹/۳	۱۴۰۲
۰/۳	۲/۳	۱۰/۵	۸۹/۵	۱۴۰۳

۵. بحث

۵-۱. شکاف نفوذ بیمه‌ای؛ ناتوانی در جذب مشارکت فعال زنان

نخستین لایه نابرابری در شاخص «نسبت بیمه‌پردازان به جمعیت در سن کار» نمایان می‌شود. انتخاب جمعیت در سن کار به‌عنوان مخرج کسر، تصمیمی روش‌شناختی است؛ زیرا این شاخص، فارغ از نوسانات نرخ مشارکت یا تفاوت‌های آماری میان داده‌های ثبتی

و پیمایشی، تصویری کلان از میزان نفوذ ساختار بیمه‌ای در میان شهروندان ارائه می‌دهد. داده‌ها از نوعی «خروج سیستماتیک» زنان از مسیر پوشش بیمه‌ای حکایت دارند. به این معنا که بخش بزرگی از زنان فعال اقتصادی پیش از ورود به دایره حمایت‌های پایدار، در لایه‌های خاکستری بازار کار متوقف می‌مانند. بررسی سهم جمعیت بیمه‌شده یا کسورپرداز صندوق‌های بازنشستگی از جمعیت در سن کار کشور نشان می‌دهد اگرچه در سال‌های اخیر سهم پوشش بیمه‌ای زنان روندی فزاینده داشته و از ۱۲ درصد در سال ۱۳۹۸ به بیش از ۱۷ درصد در سال ۱۴۰۳ رسیده است، اما این افزایش همچنان با شکاف معناداری نسبت به وضعیت مردان همراه است؛ به گونه‌ای که نزدیک به نیمی از مردان در سن کار، تحت پوشش بیمه‌های بازنشستگی هستند. به این ترتیب شکاف جنسیتی جمعیت بیمه‌پرداز از کل جمعیت در سن کار کشور ۲۹ واحد درصد اختلاف را نشان می‌دهد. به بیان ساده، در سال ۱۴۰۳ از هر دو مرد در سن کار، یک نفر بیمه‌پرداز فعال است؛ درحالی‌که این نسبت برای زنان کمتر از یک نفر از هر پنج نفر است. به‌طور کلی داده‌ها از نوعی خروج سیستماتیک زنان از مسیر پوشش بیمه‌ای حکایت دارند؛ یعنی بخش قابل‌توجهی از جمعیت زنان هرگز وارد مسیر بیمه‌پردازی نمی‌شوند. این یافته با نظریه مدل نان‌آور مردانه (Camilletti, 2020) همخوانی دارد: سیستم بیمه با نادیده گرفتن فردیت شغلی و حق بیمه‌پردازی مستقل زنان، آن‌ها را در موقعیت‌های وابسته تثبیت و امکان ورود پایدار به مسیر بیمه‌پردازی را محدود می‌کند. جونز (۲۰۲۱) نیز در مطالعه‌ای مشابه نشان داد بیمه اجتماعی باید فراتر از یک تور ایمنی موقت عمل کند و به محرک‌های ساختاری نابرابری در هر مرحله از زندگی زنان پاسخ دهد.

نمودار ۱. نسبت بیمه‌پردازان به جمعیت در سن کار به تفکیک جنسیت (۱۳۹۸ تا ۱۴۰۳) برحسب درصد

منبع: یافته‌های تحقیق

در عمل، نظام بیمه‌ای با نادیده گرفتن فردیت شغلی و حق بیمه‌پردازی مستقل زنان، آن‌ها را در موقعیت‌های وابسته تثبیت و امکان ورود پایدار به مسیر بیمه‌پردازی را محدود می‌کند. به این ترتیب، نه تنها بخش قابل‌توجهی از جمعیت را از پوشش مؤثر بیمه‌های اجتماعی (به معنای برخورداری از حمایت‌های پایدار، قابل اتکا و مبتنی بر استحقاق مستقل و نه صرفاً حضور اسمی در آمار پوشش) محروم کرده، بلکه هم‌زمان خود را از منابع مالی پایدار نیز بی‌بهره ساخته است؛ منابعی که می‌توانند نقش معناداری در بهبود ضریب پشتیبانی، افزایش نسبت بیمه‌پردازان فعال و تقویت تعادل مالی بلندمدت صندوق‌های بازنشستگی ایفا کنند. از این منظر، رسمیت بخشی به اشتغال و بیمه‌پردازی مستقل زنان، صرفاً یک مطالبه عدالت محور یا اجتماعی نیست، بلکه راهکاری عقلانی، کم‌هزینه و آینده‌نگرانه برای گسترش پایه حق بیمه، کاهش فشار بر مصارف آتی و افزایش پایداری مالی نظام بیمه‌ای کشور به‌شمار می‌رود.

در تحلیل این شکاف ضروری است میان «تبعیض در فرایند» و «تابرابری در خروجی» تفکیک قائل شد. اگرچه نرخ پوشش بیمه‌ای در میان شاغلان بخش رسمی برای زنان و مردان تفاوت فاحشی ندارد (و حتی در برخی برش‌های جمعیتی از مردان پیشی می‌گیرد)، اما مسئله اساسی سیاست‌گذاری رفاهی، ناتوانی نظام بیمه‌ای در جذب و تعریف الگوهای پوشش برای اکثریت زنانی است که در لایه‌های خاکستری بازار کار حضور دارند. از این منظر، در این مطالعه «جمعیت در سن کار» به عنوان قابل اعتمادترین مخرج کسر برای سنجش عدالت جنسیتی انتخاب شده است. استناد به سایر نسبت‌ها (نظیر جمعیت فعال یا شاغل) به دلیل ناهمخوانی ساختاری میان داده‌های ثبتی صندوق‌ها و داده‌های پیمایشی جمعیت‌شناختی (که در برخی موارد موجب برآوردهای غیرواقعی و بیش‌ازحد در حوزه زنان می‌شود) فاقد روایی لازم برای تبیین شکاف کلان ملی است؛ بنابراین تمرکز بر جمعیت در سن کار، به وضوح عمق جاماندگی ساختار بیمه‌ای از واقعیت‌های زیست اقتصادی زنان و فرصت‌سوزی در جذب منابع مالی جدید را نمایان می‌سازد.

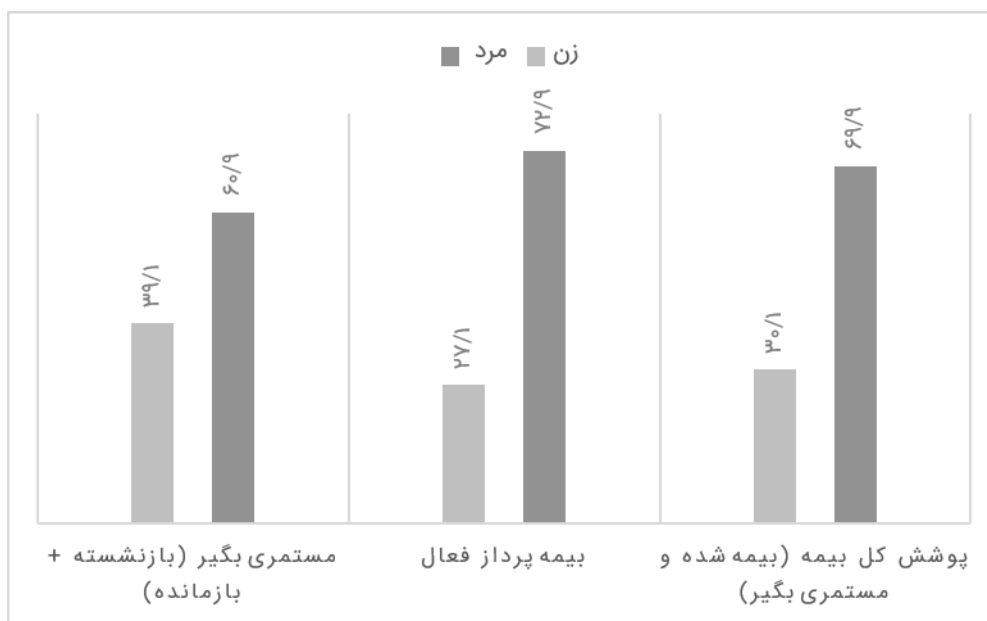
بخش قابل توجهی از این شکاف، ریشه در الگوی اشتغال زنان در جامعه ایران دارد. زنان خانه‌دار که بخش بزرگی از جمعیت زنان بزرگسال را تشکیل می‌دهند، در چارچوب قوانین فعلی بیمه‌ای، به عنوان «شاغل» شناخته نمی‌شوند و در نتیجه از پوشش مستقل بیمه‌ای محروم‌اند. این امر بازتاب ساختار مردسالارانه‌ای است که کار مراقبتی را از حوزه اقتصاد رسمی خارج می‌داند؛ پدیده‌ای که پیووانی و آیدینر-اوسار (۲۰۱۵) آن را «جریمه مالی کار مراقبتی» نامیده‌اند. خانه‌داری در جامعه ایران شغل محسوب نمی‌شود و در نتیجه بیمه‌ای برای آن وجود ندارد. این واقعیت ریشه در فرهنگ مردسالارانه‌ای دارد که نه فقط در ایران، بلکه در بسیاری از جوامع دیگر نیز مشاهده می‌شود.

۵-۲. الگوی پوشش بیمه‌ای؛ شکاف جنسیتی در بیمه‌پردازی و دریافت مستمری

بررسی وضعیت پوشش بیمه‌های اجتماعی به تفکیک جنسیت و براساس سه شاخص «نسبت پوشش بیمه (شامل بیمه‌شدگان و مستمری‌بگیران)»، «نسبت بیمه‌شده یا کسورپرداز» و «نسبت مستمری‌بگیر یا حقوق‌بگیر صندوق‌ها»، تصویر روشنی از الگوی نابرابر ادغام زنان و مردان در نظام بیمه‌ای کشور ارائه می‌دهد. این تفکیک نشان می‌دهد اگرچه زنان در برخی سطوح از پوشش بیمه‌ای کل حضور دارند، اما سهم آنان در لایه بیمه‌پردازی فعال به مراتب کمتر از مردان است.

براساس داده‌ها، سهم زنان از پوشش بیمه‌ای کل (بیمه‌شده و مستمری‌بگیر) ۳۰ درصد و سهم مردان ۷۰ درصد است. با این حال، در درون همین پوشش، زنان سهم کمتری از بیمه‌پردازی فعال دارند (۲۷ درصد در برابر ۷۳ درصد مردان) و سهم بیشتری از دریافت مستمری را به خود اختصاص می‌دهند (۳۹ درصد در برابر ۶۱ درصد). بخش عمده‌ای از این سهم ناشی از انتقال حق مستمری از فرد اصلی به بازماندگان است و نه بازنشستگی مستقل؛ حضور پررنگ‌تر زنان در جایگاه مستمری‌بگیری نیز غالباً نه از مسیر بازنشستگی مستقل، بلکه در قالب الگوهای وابسته و غیرمستقیم شکل می‌گیرد.

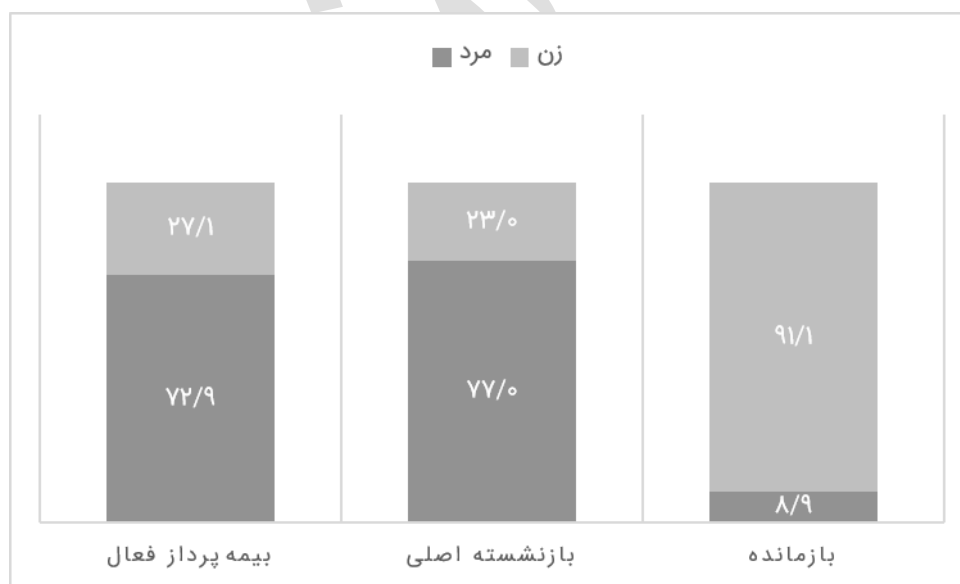
این تفکیک نشان می‌دهد اگرچه زنان در برخی سطوح از پوشش بیمه‌ای کل حضور دارند، اما سهم آنان در لایه بیمه‌پردازی فعال به مراتب کمتر است. کوکسن و همکاران (۲۰۲۳) استدلال می‌کنند که یک سیستم حمایت اجتماعی زمانی کارآمد است که پیوندی ارگانیک میان برنامه‌های مختلف برقرار کند تا امنیت اقتصادی در هر مرحله از زندگی زن تأمین شود. یافته‌های پژوهش حاضر با این استدلال همسو است.

نمودار ۲. سهم زنان و مردان در سه سطح پوشش بیمه‌ای سال ۱۴۰۳؛ درصد

منبع: یافته‌های تحقیق

چنین ساختاری حاکی از آن است که نظام بیمه‌ای، به‌جای تقویت مشارکت پایدار و فردمحور زنان در چرخه بیمه‌پردازی، آنان را عمدتاً در موقعیت‌های انتهایی و وابسته زنجیره حمایت اجتماعی جذب می‌کند؛ الگویی که زمینه‌ساز نابرابری‌های عمیق‌تر در مرحله بازنشستگی و بازماندگی می‌شود.

نمودار ۳. ترکیب جنسیتی موقعیت‌های نهادی در نظام بیمه‌ای در سال ۱۴۰۳؛ درصد

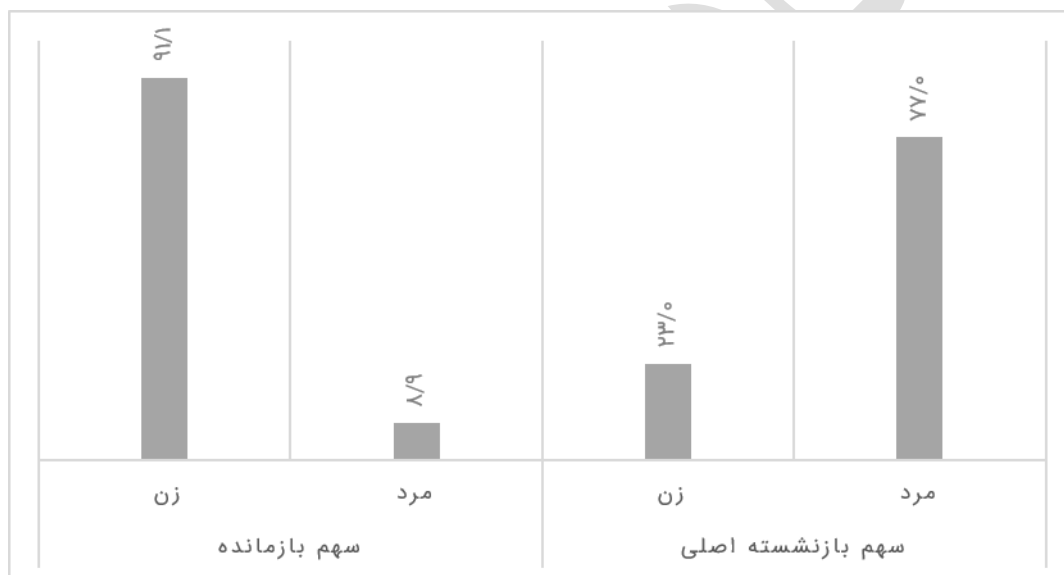
منبع: یافته‌های تحقیق

۵-۳. موقعیت نهادی؛ تله بازماندگی در برابر بازنشستگی مستقل

جدی‌ترین نابرابری نهادی در نظام بیمه‌ای کشور، در ترکیب بازنشستگان اصلی و مستمری‌بگیران بازمانده نمایان می‌شود. تفکیک دقیق میان «بازنشستگی مستقل» و «مستمری بازماندگان» نشان می‌دهد مسیر دسترسی زنان و مردان به امنیت اقتصادی در سالمندی، به‌طور بنیادین متفاوت طراحی شده است. مستمری بازماندگان، در همه نظام‌های بیمه‌ای با هدف حمایت از سطح زندگی خانوار پس از فوت سرپرست ایجاد شده و نقش مهمی در کاهش فقر دارد. باین‌حال، هنگامی که سهم بازماندگی به‌مراتب بیش از بازنشستگی مستقل در میان زنان باشد، ساختار نهادی به‌گونه‌ای شکل می‌گیرد که مشارکت مستقیم زنان در چرخه بیمه‌پردازی تقویت نمی‌شود. در چنین الگویی، بخش قابل‌توجهی از تعهدات آتی صندوق‌ها از مسیرهایی شکل می‌گیرد که مبتنی بر سابقه مشارکت مستقیم زنان نیست. این امر، ضمن تثبیت وابستگی نهادی، امکان گسترش پایه مشارکت فعال را محدود می‌کند.

جدول ۱۰. سهم جنسیتی در نوع مستمری دریافتی

نوع مستمری	سهم زنان (درصد)	سهم مردان (درصد)	مسیر دسترسی
بازنشستگی مستقل	۲۳	۷۷	مشارکت مستقیم
بازماندگی	۹۱	۹	انتقال حق

نمودار ۴. مقایسه سهم جنسیتی در نوع مستمری دریافتی: بازنشستگی اصلی در برابر بازماندگی (۱۴۰۳)؛ درصد

منبع: یافته‌های تحقیق

این وضعیت، نوعی «استقلال عاریتی» را برای زنان رقم می‌زند؛ استقلالی که نه بر پایه مشارکت مستقیم در بازار کار و بیمه‌پردازی، بلکه بر استمرار حیات اقتصادی همسر استوار است. در نتیجه، نظام بیمه‌ای به‌جای تقویت بازنشستگی مستقل زنان، وابستگی نهادی آنان به نهاد خانواده را بازتولید و تثبیت می‌کند. این الگوی نهادی در بستر تحولات جمعیتی و اجتماعی کشور، به‌ویژه تغییر الگوهای ازدواج، افزایش نرخ طلاق و رشد خانوارهای تک‌سرپرست، ریسک فقر در سالمندی را به‌طور معناداری افزایش می‌دهد. زنانی که فاقد سوابق بیمه‌ای مستقل هستند، در صورت گسست خانواده، عملاً از بخش قابل‌توجهی از حقوق رفاهی خود محروم و به یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌ها در نظام حمایت اجتماعی بدل می‌شوند. از این منظر، تداوم غلبه «بازماندگی» بر «بازنشستگی مستقل» در میان زنان، نه تنها بازتاب یک نابرابری جنسیتی، بلکه نشانه‌ای از ناکارآمدی ساختاری در سیاست‌گذاری

تأمین اجتماعی است؛ ناکارآمدی‌ای که اصلاح آن، پیش شرط تحقق عدالت بین‌نسلی و پایداری بلندمدت صندوق‌های بازنشستگی به‌شمار می‌رود.

۵-۴. طراحی بیمه‌ای و واقعیت درآمدی زنان

حتی در چارچوب محدودیت‌های موجود بازار کار نیز، نحوه طراحی ابزار بیمه اجتماعی می‌تواند در تشدید یا تعدیل این شکاف نقش ایفا کند. مسئله اصلی در این سطح، نه نبود حق قانونی برای بیمه‌پردازی زنان، بلکه ناسازگاری طراحی فعلی بیمه با الگوی درآمدی و شغلی بخش بزرگی از زنان است. به بیان دیگر، مسئله نه محرومیت حقوقی، بلکه ناسازگاری طراحی بیمه‌ای با واقعیت درآمدی زنان است.

ساختار موجود طراحی و تنظیم بیمه‌های اجتماعی، بر مبنای اشتغال رسمی، درآمد مستمر و سابقه پیوسته شکل گرفته است. این الگو، اگرچه با مسیر شغلی رایج مردان در بازار کار رسمی همخوانی بیشتری دارد، اما با زیست اقتصادی بسیاری از زنان، که با اشتغال غیررسمی، فعالیت‌های پاره‌وقت، یا وقفه‌های ناشی از مسئولیت‌های مراقبتی همراه است، انطباق کامل ندارد. در نتیجه هرگونه ناپیوستگی در اشتغال یا نوسان درآمد، به گسست در سابقه بیمه‌پردازی و در نهایت، تضعیف امکان بازنشستگی مستقل منجر می‌شود. در این چارچوب، بیمه اختیاری نیز به دلیل اتکای کامل به پرداخت شخصی حق بیمه بر مبنای حداقل دستمزد رسمی، برای بخش قابل توجهی از زنان کم‌درآمد یا دارای اشتغال غیررسمی، عملاً گزینه‌ای پایدار و در دسترس نیست. به این ترتیب، نظام بیمه‌ای در عمل فقط یک مسیر استاندارد و محدود برای تولید حق بیمه را به رسمیت می‌شناسد و سایر اشکال مشارکت اقتصادی را نادیده می‌گیرد یا پرهزینه می‌کند. پیامد این طراحی، صرفاً کاهش نرخ بیمه‌پردازی زنان نیست، بلکه تقویت همان الگویی است که در بخش‌های پیشین به آن اشاره شد: انتقال تدریجی زنان از موقعیت «بیمه‌پرداز بالقوه» به موقعیت «دریافت‌کننده وابسته». وقتی دوره‌های مراقبتی یا اشتغال ناپیوسته به عنوان بخشی از چرخه طبیعی زندگی شغلی به رسمیت شناخته نمی‌شود، نظام بیمه‌ای به‌طور ناخواسته بازتولیدکننده وابستگی نهادی می‌شود.

۶. نتیجه‌گیری

یافته‌های این مطالعه نه فقط بیانگر یک شکاف آماری میان زنان و مردان در چند شاخص بیمه‌ای، بلکه حاکی از وجود نارسایی‌های ساختاری در معماری کلان نظام تأمین اجتماعی کشور است. این شکاف حاصل یک طراحی نهادی است که بر مدل تاریخی «نان‌آورمحور» استوار است و مشارکت اقتصادی پیوسته و رسمی مردان را مبنای اصلی حق بیمه قرار داده است. این مدل در مواجهه با تحولات جمعیتی و اجتماعی دهه‌های اخیر، از افزایش سطح تحصیلات زنان و تغییر انتظارات نقش‌های جنسیتی گرفته تا رشد خانوارهای تک‌سرپرست و ناپایداری بیشتر پیوندهای خانوادگی، کارآمدی خود را از دست داده است. استمرار این وضعیت، به معنای تثبیت یک شکاف نهادی و انتقال تدریجی آن به مرحله سالمندی و فقر است.

غلبه «تله بازماندگی» بر «بازنشستگی مستقل» در میان زنان، مهم‌ترین نشانه وابستگی نهادی در نظام بیمه‌ای است. هنگامی که اکثریت مردان از مسیر مشارکت مستقیم به نظام بازنشستگی وارد می‌شوند و اکثریت زنان از مسیر انتقال حق، این تفاوت صرفاً یک نابرابری آماری نیست، بلکه بیانگر دو مسیر متفاوت برای دستیابی به امنیت اقتصادی در سالمندی است. تداوم این وضعیت، علاوه بر پیامدهای اجتماعی، از منظر مالی نیز خالی از مخاطره نیست. نظامی که پایه مشارکت مستقیم نیمی از جمعیت بالقوه بیمه‌پرداز را تقویت نمی‌کند و آنان را عمدتاً در موقعیت دریافت‌کننده وابسته نگه می‌دارد، در بلندمدت با محدودیت در گسترش پایه حق بیمه و افزایش تعهدات غیرمستقیم مواجه خواهد شد.

بحران ناترازی مالی صندوق‌های بازنشستگی، یکی از چالش‌های جدی نظام رفاهی کشور است. در این میان، اصلاح شکاف جنسیتی در بیمه‌پردازی نباید صرفاً به عنوان یک مطالبه عدالت‌محور تلقی شود، بلکه باید آن را یکی از عقلانی‌ترین مسیرهای تقویت پایداری مالی نظام تأمین اجتماعی دانست. در شرایطی که نسبت بیمه‌پردازان فعال به مستمری‌بگیران، در بسیاری از صندوق‌ها کاهش یافته، گسترش پایه مشارکت بیمه‌ای اهمیت مضاعف پیدا می‌کند. زنان در سن کار، بزرگ‌ترین ظرفیت مغفول

در این حوزه‌اند. استمرار طراحی‌ای که بخش بزرگی از این جمعیت را خارج از چرخه بیمه‌پردازی پایدار نگه می‌دارد، به معنای ازدست‌دادن یکی از مهم‌ترین منابع بالقوه برای بهبود ضریب پشتیبانی است. جذب تدریجی زنان به مسیر بیمه‌پردازی مستقل، حتی با الگوهای منعطف‌تر و متناسب با واقعیت بازار کار می‌تواند در میان‌مدت به گسترش پایه منابع صندوق‌ها منجر شود و در بلندمدت از فشار بر مستمری‌های حداقلی و کمک‌های جبرانی بکاهد. از این منظر، سرمایه‌گذاری بر استقلال بیمه‌ای زنان، نه هزینه‌ای اضافی، بلکه بخشی از راهبرد نجات مالی نظام بازنشستگی است.

ترکیب جمعیتی کشور در حال حرکت به سوی سالمندی است و این روند، با شتابی قابل توجه ادامه خواهد یافت. اگر الگوی کنونی که امنیت رفاهی زنان را به انتقال حق از همسر گره می‌زند، بدون اصلاح باقی بماند، موج سالمندی پیش‌رو با پدیده گسترده «زنانه‌شدن فقر» همراه خواهد شد. افزایش نرخ طلاق، رشد خانوارهای تک‌سرپرست و طول عمر بالاتر زنان، همگی عواملی هستند که اتکای صرف به مستمری بازماندگی را به گزینه‌ای پرریسک تبدیل می‌کنند. زنانی که سابقه بیمه‌پردازی مستقل ندارند، در صورت گسست رابطه خانوادگی یا فوت زودهنگام همسر، در معرض آسیب اقتصادی جدی قرار می‌گیرند. نظام بیمه‌ای در چنین شرایطی به جای پیشگیری از فقر، به نهادی واکنشی بدل می‌شود که ناگزیر است در مراحل پایانی با هزینه‌های سنگین‌تر مقابله کند.

یافته‌های این مطالعه، در سطحی فراتر از توصیف صرف آماری، به‌وضوح نشان می‌دهد الگوی نابرابری جنسیتی در نظام بیمه‌های اجتماعی ایران، با چهار سازوکار نظری شناسایی شده در مطالعات جهانی («وابستگی نهادی»، «تبعی‌سازی حقوق»، «انباشت محرومیت» و «موانع بوروکراتیک دسترسی») انطباق دارد و این سازوکارها، در عمل و در بستر قوانین موضوعه، ساختار بازار کار و رویه‌های اجرایی صندوق‌های بیمه‌ای، به گونه‌ای به هم تنیده بازتولید می‌شوند که یک سیستم خودتداوم‌بخش را شکل می‌دهند.

نخست، در سطح سازوکار ساختاری وابستگی نهادی، یافته‌های پژوهش نشان داد ۹۱ درصد از زنان مستمری‌بگیر نه به‌عنوان بازنشسته مستقل، بلکه به‌عنوان «بازمانده»، از چتر حمایتی بیمه بهره‌مند می‌شوند؛ رقمی که در مقابل ۶۱ درصد برای مردان، گویای تثبیت جایگاه زنان در موقعیت «تبعی» است. این یافته به‌طور مستقیم با استدلال پیووانی و آیدینر-اوسار (۲۰۱۵) همخوانی دارد که تأکید می‌کنند سیستم‌های بیمه‌ای با نادیده‌گرفتن کار مراقبتی بدون‌مزد، زنان را از مسیر اشتغال رسمی و بیمه‌پردازی مستقل خارج و آنان را به دریافت‌کنندگان وابسته مزایا تبدیل می‌کنند. همچنین این یافته، تز جونز (۲۰۲۱) را به‌صورت تجربی تأیید می‌کند که نظام‌های رفاهی، زنان را عمدتاً در ظرفیت «مادر» یا «مدیر رفاه خانوار» تعریف می‌کند و نه به‌عنوان شهروندانی با حقوق اقتصادی مستقل. به عبارت روشن‌تر، «تله بازماندگی» که در این پژوهش مفهوم‌پردازی شد، نمود عینی همان وابستگی نهادی است که رضوی و همکاران (۲۰۲۴) آن را ریشه اصلی بازتولید نابرابری در بیمه‌های اجتماعی دانسته‌اند.

دوم، در سطح سازوکار نهادی تبعی‌سازی حقوق، داده‌ها نشان داد سهم زنان در بازنشستگی مستقل، فقط ۲۳ درصد است؛ درحالی‌که سهم آنان در مستمری بازماندگی، به ۹۱ درصد می‌رسد. این افتراق بنیادین در مسیر دسترسی به امنیت اقتصادی در سالمندی، دقیقاً همان تمایزی است که کامیلیتی (۲۰۲۰) میان «حقوق مستقل» و «حقوق تبعی» ترسیم می‌کند و کوکسن و همکاران (۲۰۲۴) آن را نتیجه طراحی نهادی مبتنی بر مدل «نان‌آور مردانه» می‌دانند که در آن، زن نه به‌عنوان کنشگر مستقل، بلکه به‌عنوان تابعی از وضعیت شغلی همسر یا پدر تعریف می‌شود. این یافته همچنین با تأکید هریس و فاسبندر (۲۰۲۵) بر این نکته همسو است که وضعیت تأهل برای زنان، بیش از مردان، تعیین‌کننده کلیدی خروجی‌های بیمه‌ای است و زنان اغلب تصمیمات بازنشستگی خود را با وضعیت اشتغال یا سلامت همسر هماهنگ می‌کنند، نه براساس مسیر شغلی مستقل خود.

سوم، در سطح سازوکار چرخه زندگی انباشت محرومیت، شکاف ۲۲ درصدی بیمه‌پردازی زنان نسبت به جمعیت در سن کار (۲۷ درصد در برابر ۴۹ درصد) نشان می‌دهد نابرابری دسترسی به بیمه‌پردازی فعال، از همان ابتدای مسیر شغلی آغاز می‌شود و با هر سال وقفه یا اشتغال غیررسمی، فاصله زنان از انباشت حق بیمه افزایش می‌یابد. این روند، به‌طور کامل با مدل «انباشت محرومیت» که هریس و فاسبندر (۲۰۲۵) و نیز پررا و همکاران (۲۰۲۲) به تفصیل به آن پرداخته‌اند، همخوانی دارد؛ مدلی که نشان می‌دهد مسیرهای شغلی منقطع و شکاف دستمزد در دوران جوانی، در فرمول‌های محاسباتی بیمه، به شکاف بزرگ‌تر مستمری در

دوران سالمندی تبدیل می‌شود و در نهایت به «زنانه‌شدن فقر» می‌انجامد. داده‌های این پژوهش نشان داد علی‌رغم رشد ۵/۶ درصدی سهم بیمه‌پردازی زنان در شش سال اخیر، این افزایش نتوانسته است تأثیر چشمگیری بر کاهش شکاف ساختاری بگذارد؛ یافته‌ای که با هشدار بریمبلکامب و مک‌کلاناهان (۲۰۱۸) درباره ناکارآمدی اصلاحات تدریجی بدون تغییر بنیادین در پارادایم طراحی بیمه، همسو است.

چهارم، در سطح سازوکار بوروکراتیک موانع دسترسی، شکاف معنادار میان نرخ بیمه‌پردازی زنان در بخش رسمی (که در برخی برش‌ها حتی از مردان پیشی می‌گیرد) و نرخ پایین پوشش در میان کل زنان در سن کار، به‌روشنی نشان می‌دهد مسئله صرفاً نبود قوانین برابر نیست، بلکه ناسازگاری فرایندهای اداری، الزامات سختگیرانه اثبات اشتغال، پیچیدگی ثبت نام و عدم شفافیت اطلاعاتی، به‌ویژه برای زنان شاغل در مشاغل خرد، خانگی یا فصلی، به‌عنوان موانعی ساختاری، مانع ورود پایدار آنان به چرخه بیمه می‌شود. این یافته، به‌طور مستقیم با استدلال کامیلیتی (۲۰۲۰) و کوکسن و همکاران (۲۰۲۴) همسو است که بر اهمیت اصلاح فرایندهای اجرایی به‌اندازه تغییر قوانین تأکید دارند و پیچیدگی ثبت‌نام و عدم شفافیت را از مهم‌ترین موانع شمولیت بیمه‌ای زنان در کشورهای با درآمد متوسط می‌دانند.

از منظر گونه‌شناسی کامیلیتی (۲۰۲۰)، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نظام بیمه‌ای ایران، در بهترین حالت، در سطح «حساس به جنسیت» متوقف مانده است؛ یعنی صرفاً به برخی نیازهای بیولوژیک زنان (نظیر مرخصی زایمان) پاسخ می‌دهد، اما از «پاسخگویی ساختاری» به شکاف‌های نهادی و «تحول‌آفرینی» در بازتوزیع قدرت و تغییر هنجارهای جنسیتی فاصله‌ای چشمگیر دارد. این وضعیت، دقیقاً با آنچه جونز (۲۰۲۱) «رویکرد ابزاری به زنان» می‌نامد، همخوانی دارد: زانی که در نظام بیمه‌ای، عمدتاً در ظرفیت «مادر» یا «بازمانده» تعریف می‌شوند، نه به‌عنوان شهروندانی با حقوق اقتصادی مستقل.

درمجموع، همسویی یافته‌های این پژوهش با چارچوب نظری ارائه‌شده نشان می‌دهد چهار سازوکار شناسایی‌شده در مطالعات جهانی، نه‌تنها در بستر ایران نیز کارآمد و قابل‌شناسایی است، بلکه در تعامل با یکدیگر، یک سیستم خودتداوم‌بخش را شکل می‌دهد که در آن، هر لایه، شرایط بازتولید لایه دیگر را فراهم می‌کند. این همسویی، ضمن تأیید اعتبار نظری پژوهش، دلالت‌های سیاستی روشنی نیز به همراه دارد: هرگونه اصلاح مؤثر در نظام بیمه‌ای کشور، ناگزیر از مداخله هم‌زمان در هر چهار لایه است و اصلاحات تک‌بعدی (مانند تغییر صرف قوانین یا افزایش حداقلی پوشش) نمی‌تواند به شکستن چرخه بازتولید نابرابری بینجامد. به عبارت دیگر، گذار از الگوی جنسیت‌زده به الگوی تحول‌آفرین، مستلزم بازطراحی بنیادین معماری بیمه‌ای است که در آن، کار مراقبتی به‌رسمیت شناخته شود، حقوق تبعی به حقوق مستقل تبدیل شود، فرمول‌های محاسباتی بیمه، نابرابری‌های آغاز مسیر شغلی را جبران کند و فرایندهای اداری، به‌جای مانع‌آفرینی، تسهیلگر دسترسی پایدار برای تمامی شهروندان باشد.

۷. پیشنهادها

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد گسست از چرخه خودتداوم‌بخش بازتولید نابرابری جنسیتی، مستلزم بازطراحی ساختاری نظام بیمه‌های اجتماعی از طریق مداخله‌ای هم‌زمان و چهاربعدی است: نخست در سطح وابستگی نهادی، از طریق امحای جریمة ساختاری بازتولید اجتماعی با به‌رسمیت‌شناختن کار مراقبتی غیرمزدبگیر؛ دوم در سطح تبعی‌سازی حقوق، با الغای تمایز قانونی مستمری اصلی و تبعی و گذار به نظام مستمری حداقلی شهروندپایه، برای ارتقای زنان به کنشگران مستقل اقتصادی؛ سوم در سطح انباشت محرومیت، از طریق مهار تشدید تصاعدی شکاف مستمری با اعمال ضرایب جبرانی وقفه‌های شغلی و انطباق فرمول‌های اکچوئری با الگوهای اشتغال ناپیوسته، فصلی و خرد زنان؛ و چهارم در سطح موانع بوروکراتیک، با تسهیل دسترسی پایدار شاغلان اقتصاد غیررسمی از طریق استقرار سامانه‌های ثبت‌نام یکپارچه، پرداخت‌های اقساطی منعطف و حذف الزامات صلب. پیامد این هم‌افزایی چهارگانه، تحول پارادایمی نظام تأمین اجتماعی به‌سوی سیستمی است که به جای تثبیت مناسبات قدرت و وابستگی، بیمه را به‌مثابه حقی همگانی و استقلال‌بخش بازتعریف می‌کند.

۸. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تعارض منافی در این پژوهش وجود ندارد.

آماده انتشار

References

- Brimblecombe, S., & McClanahan, S. (2018). Improving gender outcomes in social security retirement systems. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 26(3), 438–461.
- Camilletti, E. (2020). Social Protection and Its Effects on Gender Equality: A literature review (Innocenti Working Paper No. 2020-16). UNICEF Office of Research.
- Cookson, T. P., Ebner, N., Amron, Y., & Kukreja, K. (2024). Social protection systems and gender: A review of the evidence. *Global Social Policy*, 24(1), 25–45. <https://doi.org/10.1177/14680181231180507>
- Esmati, Z., Hosseini, L., & Hosseinmardi, M. M. (2023). The position of women's welfare rights in the protective umbrella of the Constitution of the Islamic Republic of Iran with an emphasis on social security as a human right. *Woman in Development & Politics*, 21(3), 693–716. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2023.350215.1008268> (In Persian)
- Harris, A., & Fasbender, U. (2025). Gender differences in retirement decisions and outcomes: A systematic literature review and recommendations for future research. *Work, Aging and Retirement*, 11(1), 1–41. <https://doi.org/10.1093/workar/waaf011>
- Hosseini, R. S., Javid, M., Hosseini, S. M., & Darvishi, B. (2021). Women's claims in Right to Social Security Women's claims and Right to Social Security with emphasis on the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Women's Strategic Studies*, 23(91), 49–70. <https://doi.org/10.22095/jwss.2020.214560.2226> (In Persian)
- Jones, N. (2021). Gender and social protection. In N. Rohwerder (Ed.), *Handbook on Social Protection Systems* (pp. 235–250). Edward Elgar Publishing.
- Perera, C., Bakrania, S., Ipince, A., Nesbitt-Ahmed, Z., Obasola, O., Richardson, D., Van de Scheur, J., & Yu, R. (2022). Impact of social protection on gender equality in low- and middle-income countries: A systematic review of reviews. *Campbell Systematic Reviews*, 18(2), e1240. <https://doi.org/10.1002/cl2.1240>
- Piovani, C., & Aydiner-Avsar, N. (2015). The gender impact of social protection policies: A critical review of the evidence. *Review of Political Economy*, 27(3), 410–441.
- Razavi, S., et al. (2024). Making social protection work for gender equality: What does it look like? How do we get there? (ILO Working Paper No. 132). International Labour Organization. <https://doi.org/10.54394/QQTE9840> (In Persian)
- Tabatabai Hesari, N., Azari, H., & Naderi Afoshteh F. (2020). A comparative study of the principle of equality in the enjoyment of social security benefits for women. *Social Welfare Quarterly*, 19(75), 87–121. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17358191.1398.19.75.8.5> (In Persian)
- Taj Mazinani, A. A., Ebrahimi, M., & Zokaei, M. S. (2021). Gender Analysis of Social Security Policies in Post- Revolutionary Iran. *Social Welfare Quarterly*, 20(79), 273–304. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17358191.1399.20.79.6.8> (In Persian)

آماده انتشار